

ØF-notat nr. 07/2005

**Indikatorer for
folkehelse, kultur og miljø i
Innlandet**

Reidun Grefsrud og Svein Erik Hagen

Østlandsforskning

er et forskningsinstitutt som ble etablert i 1984 med Oppland, Hedmark og Buskerud fylkeskommuner samt Kommunaldepartementet som stiftere, og har i dag 25 ansatte.

Østlandsforskning er lokalisert i høgskolemiljøet på Lillehammer. Instituttet driver anvendt, tverrfaglig og problemorientert forskning og utvikling.

Østlandsforskning er orientert mot en bred og sammensatt gruppe brukere. Den faglige virksomheten er konsentrert om to områder:

Næringsliv og regional utvikling
Velferds-, organisasjons- og kommunalforskning

Østlandsforsknings viktigste oppdragsgivere er departement, fylkeskommuner, kommuner, statlige etater, råd og utvalg, Norges forskningsråd, næringslivet og bransjeorganisasjoner.

Østlandsforskning har samarbeidsavtaler med Høgskolen i Lillehammer, Høgskolen i Hedmark og Norsk institutt for naturforskning. Denne kunnskapsressursen utnyttes til beste for alle parter

ØF-notat nr. 07/2005

**Indikatorer for
folkehelse, kultur og miljø
i Innlandet**

av

Reidun Grefsrud og Svein Erik Hagen

østlandsforskning

Tittel: Indikatorer for folkehelse, kultur og miljø i Innlandet

Forfattere: Reidun Grefsrud og Svein Erik Hagen

ØF-notatnr.: 07/2005

ISSN nr.: 0809-1617

Prosjektnummer: K268

Prosjektnavn: Indikatorprosjekt

Oppdragsgiver: Oppland fylkeskommune og Hedmark fylkeskommune

Prosjektleder: ReidunGrefsrud

Referat: Hensikten med prosjektet har vært å vurdere mulighetene for å utvikle et sett med indikatorer for temaområdene folkehelse, miljø og kultur for Innlandet. I dette notatet beskrives det arbeidet vi har gjort med å komme fram til indikatorer for disse tre områdene. Prosjektet er en del av et større prosjekt for Oppland og Hedmark fylkeskommuner som går ut på å lage et sett med samfunnsretta indikatorer som kan inngå som et fakta- og analysegrunnlag i fylkesplanarbeidet (se ØF-rapport 21/2005 "Innlandet målt med indikatorer").

Emneord: Indikatorer, folkehelse, miljø, kultur

Dato: 31.12.2005

Antall sider: 64

Pris: Kr. 110,-

Utgiver: Østlandsforskning
Serviceboks
2626 Lillehammer
Telefon 61 26 57 00
Telefax 61 25 41 65
e-mail: post@ostforsk.no
<http://www.ostforsk.no>

Dette eksemplar er fremstilt etter KOPINOR, Stenergate 1 0050 Oslo
1. Ytterligere eksemplarfremstilling uten avtale og strid med
åndsverkloven er straffbart og kan medføre erstatningsansvar.

Forord

Hensikten med dette prosjektet har vært å vurdere muligheten for å utvikle et sett med indikatorer for folkehelse, miljø og kultur for Innlandet. Prosjektet er en del av et større prosjekt for Oppland og Hedmark fylkeskommuner som går ut på å lage et sett med samfunnsretta indikatorer som kan inngå som et fakta- og analysegrunnlag i fylkesplanarbeidet. I prosjektet utvikles i tillegg indikatorer som beskriver ulike parametre som regional robusthet, demografisk livskraft, næringsmessig konkurransevne, regional kompetanse og regional tilgjengelighet (beskrevet av Tor Selstad i ØF-notat 06/2005).

Det samlede settet med indikatorer er presentert i ØF-rapport 21/2005 ”Innlandet målt med indikatorer”.

Dette notatet er skrevet av Reidun Grefsrud og Svein Erik Hagen. Vi har samarbeidet med en prosjektgruppe som har bestått av Magne Kjelstad i Oppland Fylkeskommune og Inger Stubsjøen og Frank Borgen i Hedmark fylkeskommune. Ressurspersoner fra de ulike fagområdene i fylkeskommunene har også vært trukket inn i diskusjonene om temaer og indikatorer.

Østlandsforskning er ansvarlig for eventuelle feil og mangler i notatet.

Lillehammer, desember 2005

Reidun Grefsrud
prosjektleder

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	7
1.1	Hensikten med prosjektet	7
1.2	Gjennomføring av prosjektet	7
1.3	Kriterier for valg av indikatorer	8
2	Indikatorer for folkehelse	9
2.1	Temaets forankring nasjonalt og regionalt	9
2.1.1	Hva er folkehelse og folkehelsearbeid	9
2.1.2	Kunnskap om folkehelse	9
2.1.3	Mål og strategier i folkehelsearbeidet	10
2.2	Forslag til indikatorsett for folkehelse	11
2.2.1	Valg av indikatorer	11
2.2.2	Datagrunnlag og muligheten for oppdatering og sammenlikning	12
2.2.3	Indikatorsettet	13
2.3	Presentasjon av indikatorene	14
2.3.1	Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet (F1)	14
2.3.2	Andel ungdommer som har symptomer på psykiske plager (F2)	16
2.3.3	Andelen ungdommer som er fysisk inaktive (F3)	18
2.3.4	Andel ungdommer som røyker daglig (F4)	20
2.3.5	Andel ungdommer som drikker alkohol en gang pr uke eller mer (F5)	22
2.3.6	Oppsummering folkehelse	24
3	Indikatorer for miljø	25
3.1	Temaets forankring nasjonalt og regionalt	25
3.1.1	Bærekraftbegrepet	25
3.1.2	Nasjonal agenda 21	25
3.1.3	Fylkesplanene	25
3.2	Forslag til indikatorsett for miljø	26
3.2.1	Valg av indikatorer	26
3.2.2	Datagrunnlag og muligheten for oppdatering og sammenlikning	27
3.2.3	Forslag til indikatorer	27
3.3	Presentasjon av indikatorene	28
3.3.1	Andel husholdningsavfall utsortert for gjenvinning (M1)	28
3.3.2	Sykkel, gangveier og turveier i tettsteder pr 10.000 innbyggere (M2)	30
3.3.3	Endring i utslipp av klimagasser (M3)	32
3.3.4	Energiforbruk pr innbygger (M4)	34
3.3.5	Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal (M5)	36
3.3.6	Oppsummering miljøindikatorer	38
4	Indikatorer for kultur	39
4.1	Temaets forankring nasjonalt og regionalt	39
4.1.1	Kulturbegrepet	39
4.1.2	Målsettinger for kultur i fylkesplanene for Hedmark og Oppland	39
4.2	Forslag til indikatorsett for kultur	43
4.3	Presentasjon av indikatorene	44
4.3.1	Antall arbeidsplassere i kulturnæringene (K1)	44
4.3.2	Antall arbeidsplassere i kulturyrkene (K2)	46
4.3.3	Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål (K3)	48
4.3.4	Kommunenes netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler (K4)	50
4.3.5	Innvandring og innvandrere (K5)	52
4.4	Oppsummering kultur	56

1 Innledning

1.1 Hensikten med prosjektet

Bakgrunnen for dette prosjektet er fylkeskommunenes ”bestilling” til Østlandsforskning om et enkelt, oversiktlig og faglig fundert sett av samfunnsretta indikatorer som kan inngå som et fakta- og analysegrunnlag som reflekterer sentrale politikkområder. I tillegg til et utvalg av indikatorer som beskriver parametre som regional robusthet, demografisk livskraft, næringsmessig konkurransevne, regional kompetanse og regional tilgjengelighet ønsker fylkeskommunene også å drøfte utvikling av indikatorer innenfor temaområdene folkehelse, miljø og kultur. I dette notatet beskrives det arbeidet vi har gjort med å komme fram til indikatorer for disse tre siste temaområdene.

Indikatorene er samfunnsretta i den forstand at de i større eller mindre grad kan knyttes til overordnede målsettinger på regionalt og nasjonalt nivå. Vi har ikke laget indikatorer som viser omfanget av eller kvaliteten på fylkeskommunens egen virksomhet. Vi har heller ikke analysert årsakene til de forskjeller eller utvikling som indikatorene viser og hvilken rolle fylkeskommunenes politikk har hatt for den observerte utviklingen.

De to fylkeskommunene ønsker et innlandsperspektiv på indikatorene og analysene. Analysene er bygget opp med basis i ABS-regionene. I tillegg er Mjøsregionen og Fjellregionen egne analyseenheter og vi har også sammenliknet med en del av Osloregionen (Oslo, Lillestrøm, Ullensaker-regionene), det vi kaller Oslo-Nord.

Utgangspunktet for prosjektet var en drøfting av om det lar seg gjøre å lage indikatorer for miljø, folkehelse og kultur. Prosjektet har munnet ut i forslag til tre sett med indikatorer. De tre temaene er hver for seg omfattende og vanskelig å avgrense. Det har derfor vært vanskelig å finne noen få indikatorer som representerer temaene på en god og relevant måte. Tilgjengeligheten av relevante data på kommunenivå, og som oppdateres jevnlig, setter dessuten store begrensninger.

1.2 Gjennomføring av prosjektet

Prosjektet har bestått av følgende aktiviteter:

1. Velge ut hvilke temaer det skal lages indikatorer for.
2. Undersøke om det finnes relevant statistikk.
3. Foreslå konkrete indikatorer.
4. Presentere de utvalgte indikatorene

Valg av temaer har blitt gjort i samråd med prosjektgruppen. Kunnskap om de ulike temaene er innhentet ved å gå gjennom offentlige utredninger og andre dokumenter som peker på hva som er viktige temaer og hvilke mål som søkes oppnådd på nasjonalt og regionalt nivå. På regionalt nivå har vi først og fremst sett på hvilke temaer og målsettinger som er nedfelt i de to fylkesplanene.

Vi har lagt til grunn at indikatorene skal baseres på relativt lett tilgjengelig datagrunnlag med tanke på eventuelle oppdateringer. Dette tilsier at indikatorene i størst mulig grad bør baseres på offentlig statistikk.

De valgte indikatorene er et resultat av en drøfting av hvilke temaer som bør dekkes, hva det er mulig å finne statistikk for og et krav om at antallet indikatorer skal begrenses til fem for hvert hovedområde. Det er først og fremst statistikken som begrenser oss når det gjelder valg av indikatorer.

Indikatorene presenteres gjennom tabeller, kart og figurer. I dette notatet har vi dokumentert og drøftet hver enkelt indikator og vi har kort kommentert innholdet. Indikatorene viser forskjeller mellom regioner og eventuelt utvikling over tid. Vi har imidlertid ikke tatt mål av oss til å forsøke å forklare årsakene til utviklingen eller forskjellene mellom regionene.

1.3 Kriterier for valg av indikatorer

I NOU 2005:5 "Enkle signaler i en kompleks verden" er det et forslag til et nasjonalt indikatorsett for en bærekraftig utvikling og det er satt opp en kriterieliste over forhold som kjennetegner en god indikator (kap. 4.4. s 20-21). Vi har brukt denne listen som en inspirasjon til å sette opp en liste over egenskaper som det er ønskelig at indikatorene i vårt prosjekt skal ha. Vi mener at indikatorene så langt som mulig bør:

- Være forankret i nasjonale/regionale mål.
- Representere viktige problemstillinger
- Være faglig relevante
- Bygge på lett tilgjengelige og kvantifiserbare data
- Gi informasjon om tilstanden/utviklingen er god eller dårlig
- Være følsomme for endringer

I de tre neste kapitlene drøfter vi indikatorer for hvert av de tre hovedtemaene og vi presenterer de indikatorene vi har kommet fram til.

2 Indikatorer for folkehelse

2.1 Temaets forankring nasjonalt og regionalt

2.1.1 Hva er folkehelse og folkehelsearbeid.

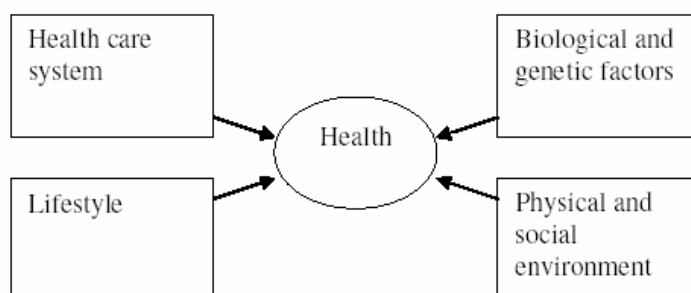
Verdens Helseorganisasjon (WHO) definerer helse som *”en tilstand av fullstendig fysisk, sosialt og mentalt velvære, og ikke bare fravær av sykdom og lyte”* (St.melding nr 16). Dette er en svært vid definisjon. Helsedepartementet avgrensner i St.melding nr 16 (2002-2003) *”Resept for et sunnere Norge”* temaet ved å legge til grunn at god helse er en investeringsfaktor for et godt liv. Men i tillegg til helse er det også andre faktorer som f.eks trygge lokalsamfunn og meningsfullt arbeid som kan bidra til et godt liv.

Folkehelsearbeid er i følge St.melding nr 16 *”å forholde seg til faktorer som påvirker helsen”* og *”innebærer å svekke det som medfører helserisiko og styrke det som bidrar til bedre helse”*.

2.1.2 Kunnskap om folkehelse

I regi av EU (EU Health Monitoring Programme (HMP)) har det pågått et prosjekt (ECHI-2) for å utarbeide helseindikatorer for Europa. Indikatorerne i EU-prosjektet baserer seg på et teoretisk rammeverk – en modell – som i sin enkleste form er gjengitt i figuren nedenfor. Helse bestemmes i denne modellen av fire typer faktorer; biologiske og genetiske faktorer, livsstil og helsesystemet. Med bakgrunn i denne modellen er det utviklet en liste med indikatorer.

Figure 1. Basic health field model, after Lalonde (1974).

Figur 2.1 EU-modell for helse (Public Health Indicators for Europe. www.healthindicators.org)

Vi går ikke nærmere inn på EU-indikatorerne her. Modellen skissert i figuren ovenfor illustrerer imidlertid de sentrale sammenhengene mellom helse og ulike påvirkningsfaktorer som vi legger til grunn i den videre drøftingen.

I Stortingsmelding nr 16 (2004-2005) fokuseres det særlig på livsstilsfaktorer som årsak til helseproblemer. Det vises blant annet til en rapport fra WHO om verdens helse i 2002 der det går fram at i de mest industrialiserte landene er minst en tredel av sykdomsbyrden resultat av de fem risikofaktorene tobakk, alkohol, høyt blodtrykk, høyt kolestrolnivå og fedme. Fedme, høyt blodtrykk og kolestrolnivå er igjen sterkt knyttet til fysisk inaktivitet og et kosthold med for mye fett, sukker og salt. Det vises videre til at det fysiske aktivitetsnivået går ned i Norge og at det fortsatt er mange som røyker. Det er også et stort forbedringspotensial når det gjelder kosthold, ifølge meldinga. Tilbakegangen i røyking blant ungdommer har stoppet opp og forbruket av alkohol og andre rusmidler har økt.

Helse og sosial ulikhet er også et tema som vies mye oppmerksomhet. I Stortingsmelding 16 vises det til at det er sammenheng mellom dødelighet og sosial posisjon målt ved faktorer som utdanningsnivå, inntekt og yrkesstatus. Noe av denne forskjellen kan tilskrives at sosial posisjon har betydning for livsstil og det hevdes (St. melding 16) at det er de med lavest utdanning og inntekt som har en livsstil med høyest risiko for sykdom.

Psykiske lidelser representerer en stor utfordring for helsevesenet. I følge Stortingsmelding 16 har ca 15 % av befolkningen psykiske lidelser, 10 % av disse er alvorlig syke. Om lag 10 % av ungdomsbefolkningen har så store psykiske problemer at de har behov for hjelp. Psykiske problemer settes i sammenheng med blant annet genetisk sårbarhet, oppvekstforhold, livshendelser og sosiale faktorer. Stress, mobbing, miljøproblemer i skolen og svake sosiale nettverk er viktige risikofaktorer.

2.1.3 Mål og strategier i folkehelsearbeidet.

Hovedstrategien for folkehelsearbeidet kan oppsummeres med følgende sitat fra St.melding nr 16: *”Å forebygge mer for å reparere mindre”*. Stortingsmeldingen forholder seg til ”den store helsepolitikken” og fokuserer på de mange faktorene som påvirker helsen. Folkehelsearbeidet fokuseres på å redusere risiko for sykdom i den friske delen av befolkningen og i liten grad på behandling, pleie og omsorg. Målene skal nås *”gjennom å skape gode forutsetninger for å kunne ta ansvar for egen helse”*. Her settes fokus på sammenhengen mellom livsstil og helse og tiltak som søker å motvirke disse risikofaktorene.

Fylkeskommunene har en sentral rolle i folkehelsearbeidet gjennom sin rolle som regional utvikler og gjennom regional planlegging. I St.melding nr 16 vises det til ønsket om å stimulere til partnerskap for folkehelse mellom stat, fylkeskommune og kommuner, i samarbeid med næringsliv, frivillige organisasjoner mv. Folkehelsearbeidet handler bl.a. om å utvikle gode og inkluderende lokalsamfunn, tilrettelegging for fysisk aktivitet i hverdagen og skolene som helsefremmende arenaer. Fylkeskommunene har en bistands- og rettledingsplikt overfor kommunene når det gjelder kommuneplanarbeidet.

Fylkeskommunenes mål og strategier er beskrevet i de to fylkesplanene. I del IV Politikk for **Hedmark** er det formulert følgende målsetting for temaet folkehelse og helsetjenester: *”en befolkning som opplever livskvalitet og god allmennhelse gjennom brukermedvirkning og helsetjenester av god kvalitet.”*

Folkehelsearbeidet i Hedmark følger fem hovedstrategier:

- Skape gode forutsetninger for å ta ansvar for egen helse
- Bygge allianser og infrastruktur for folkehelse
- En helsetjeneste som kjennetegnes ved å forebygge mer og behandle mindre
- Tiltak basert på erfaring og kunnskap
- Egen kvinnehelsestrategi

Det sies det videre at ”*Innenfor disse strategiene har folkehelsearbeidet særlig fokus på trygge lokalsamfunn, arbeidsliv, sosial ulikhet, barn og ungdom, samt eldre*”.

Kultur, miljø og helse er et av fire satsingsområder i fylkesplanen for **Oppland**. Det uttales at ”*En god folkehelse er viktig for økt livskvalitet, flere leveår og reduserte kostnader for samfunnet. Fysisk aktivitet og forebyggende arbeid er sentralt i ”resepten for et sunnere Norge*”. Fylkesplanen skisserer følgende veivalg:

- Følge opp Fylkesdelplan for idrett, fysisk aktivitet og friluftsliv i Oppland.
- Helsefremmende arbeid som virkemiddel for god livskvalitet og helse.
- Tilgjengelighet for alle som rettesnor for samfunnsutviklingen, utformingen av det fysiske miljø og tilrettelegging for fysisk aktivitet.

2.2 Forslag til indikatorsett for folkehelse

2.2.1 Valg av indikatorer

Vi har utarbeidet et forslag til samfunnsmessige indikatorer for folkehelse. Det vil si at vi søker å finne indikatorer som sier noe om egenskaper ved befolkningen knyttet til risikofaktorer for helsen eller til selve helsetilstanden. Vi har ikke laget indikatorer som viser virkemiddelbruken i folkehelsearbeidet. Indikatorene er forholdsvis generelle, dvs vi forsøker å beskrive relativt allmenne forhold som angår en stor del av befolkningen. Indikatorer som beskriver helsetilstand eller risikofaktorer for mer marginale deler av befolkningen mener vi hører hjemme i en annen og mer spesialisert sammenheng.

Vi har valgt ut indikatorer som representerer hvert av de tre temaene fysisk aktivitet, rus og røyking. Vi har dessuten, i samråd med prosjektgruppa, valgt å fokusere på ungdom. Ungdom er utprøvende i forhold til en rekke risikofaktorer. Den adferden som etableres tidlig i livet kan ha stor betydning for helsen senere i livet. Det er også ungdommen som først tar opp i seg nye trender og utviklingstrekk.

I tillegg til risikofaktorer har vi også tatt med en indikator for psykisk helse, også den for ungdom. Dette er et viktig tema i folkehelsearbeidet, men det er ikke enkelt å påvise hvilke faktorer som hemmer eller fremmer den psykiske helsen.

Den siste indikatoren vi har med er alders- og kjønnsstandardisert dødelighet for hele befolkningen, som kan sees som et grovt mål på helsetilstanden. Vi kunne ønsket å ha med andre indikatorer for selve helsetilstanden, som f.eks forekomst av ulike sykdommer,

f.eks diabetes eller hjerte- og karsykdommer. Dette begrenses imidlertid av offentlig tilgjengelig statistikk på kommunenivå.

I forbindelse med diskusjonene i prosjektgruppa var flere temaer og indikatorer oppe til vurdering. Noen temaer falt ut fordi vi var nødt til å prioritere. Dette gjaldt et tema som trygge lokalsamfunn. Vi har heller ikke med indikatorer for sosial ulikhet. Indikatorer for utdanningsnivå er imidlertid med som en del av de regionale indikatorene. På den annen side har vi valgt å ta med dødelighet som gir en overordnet indikasjon på helsetilstanden i befolkningen.

Vi har som allerede nevnt ikke tatt med indikatorer som beskriver virkemidler. Dette gjelder f.eks tiltak som omfanget av matordninger for eldre og skolematordninger. Enkelte indikatorer som vi hadde ”oppe til debatt” i prosjektgruppa er utelatt fordi vi ikke kan se at det er dokumentert noen faglig sammenheng mellom variabelen og folks helse. Dette gjelder f.eks antall bensinstasjoner eller kiosker. Det er mange faktorer som i og for seg kunne vært interessante, men der vi ikke har statistikk på kommunenivå. Dette gjelder f.eks forekomsten av diabetes II og sukker- eller brusforbruket.

2.2.2 Datagrunnlag og muligheten for oppdatering og sammenlikning

Det finnes ingen offentlig registrering av befolkningens helsetilstand og heller ikke av adferd og holdninger når det gjelder risikofaktorer som røyking, rus, fysisk aktivitet og ernæring. Sykdommer og behandling av ulike sykdommer i helsevesenet registreres, men det er i liten grad offentliggjort statistikk på kommunenivå.

Den kunnskapen vi har om helse og risikofaktorer stammer stort sett fra folks egenrapportering av helse gjennom spørreundersøkelser, ofte kombinert med helseundersøkelser. For Hedmark og Oppland har Statens institutt for folkehelse gjennomført større helseundersøkelser i 2000/2001, og det er også gjort en egen ungdomshelseundersøkelse blant 10-klassinger i 2001/2002. Det er denne undersøkelsen vi har benyttet som grunnlag for fire av indikatorene. Alle 10-klassinger har hatt muligheten til å delta i undersøkelsen (Ca 4200 personer). Svarprosenten var på hhv 88 % og 90% i Hedmark og Oppland. Data publiseres bare for de største kommunene og ellers på regionnivå. For få personer i enkelte regioner kan føre til tilfeldige feil og skjevheter, som medfører at ikke alle resultatene er statistisk signifikante.

Statens institutt for folkehelse har foretatt undersøkelser i flere fylker basert på de samme spørsmålene og undersøkelsene som i Hedmark og Oppland. Vi har sammenliknet ungdomsundersøkelsene med tilsvarende undersøkelse fra Oslo som er gjennomført omtrent i samme tidsrom.

For senere oppdatering av indikatorene vil det være et problem at vi ikke vet om det vil bli gjennomført nye helseundersøkelser for ungdom. Det er i 2004 gjennomført en oppfølgingsundersøkelse av de ungdommene som var med i helseundersøkelsene i 2001, men resultatene er så langt ikke publisert. Dersom fylkeskommunene ønsker å oppdatere disse indikatorene vil det sannsynligvis være nødvendig å gjennomføre egne undersøkelser.

Indikatoren for total dødelighet er basert på statistikk fra Statistisk Sentralbyrå. Dødeligheten er alders- og kjønnsstandardisert, dvs korrigert for ulikheter i kjønns- og alderssammensetning. Tall for dødelighet publiseres årlig som gjennomsnittstall for de siste 5 år i det såkalte Styrings- og informasjonshjulet. Den siste publiseringen gjelder gjennomsnittet for 1999-2003. Statistikken publiseres på kommunenivå. Vi har beregnet tall for regionnivå ved å vekte hver kommune med middelfolkemengden.

2.2.3 Indikatorsettet

Nedenfor gis en oversikt over de valgte indikatorene:

Tabell 2.1 *Oversikt over indikatorsettet for folkehelse*

	Indikator	Beskrivelse
F1	Kjønns- og aldersstandardisert dødelighet pr 100.000 innbyggere 1997-2003.	Kjønns- og aldersstandardisert dødelighet beregnet pr 100.000 innbyggere (middelfolkemengden). Glidende 5 års gjennomsnitt.
F2	Andel ungdommer som har symptomer på psykiske plager	Symptomer på psykiske plager hos 10-klassinger er kartlagt på grunnlag av et sett med 10 spørsmål. Definisjonen på "psykiske plager" er de som oppnår en viss "score" på disse spørsmålene.
F3	Andel fysisk inaktive ungdommer	Andel 10-klassinger som oppgir at de ikke driver med idrett eller mosjon ukentlig som gjør at de blir andpustne og svette.
F4	Andel ungdommer som røyker daglig	Andel 10-klassinger som oppgir at de røyker daglig
F5	Andel ungdommer som har drukket alkohol 1 gang pr uke eller oftere	Andel 10-klassinger som oppgir at de har drukket alkohol 1 gang pr uke eller oftere de siste 12 måneder.

2.3 Presentasjon av indikatorene

2.3.1 Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet (F1)

Tabell 2.2 Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet, gjennomsnitt 1999/2003.

Kilde: SSB

Region	Døde pr 100.000 innbyggere	Rangpoeng
Kongsvinger	928	1
Hamar	816	8
Elverum	819	7
Tynset	806	9
Lillehammer	753	10
Gjøvik	881	4
Midt-Gudbrandsdalen	842	5
Nord-Gudbrandsdalen	820	6
Hadeland	899	2
Valdres	896	3
Røros	837	
Lillestrøm	820	
Ullensaker	860	
Oslo	849	
Innlandet	848	
Mjøsregionen	828	
Fjellregionen	841	
Oslo-Nord	843	

Beskrivelse

Alders- og kjønnsstandardisert dødelighet er beregnet pr 100.000 innbyggere basert på middelfolkemengden i 2001. Ved beregning av alders- og kjønnsstandardiserte rater er befolkningen 1. januar 1981 benyttet. Ved standardiseringen er brukt 5-årige aldersgrupper.

Statistikkgrunnlag

Utarbeides av Statistisk Sentralbyrå og publisert årlig i Styrings- og informasjonshjulet for kommunene (Sosial- og helsedirektoratet). Kan sammenliknes med andre fylker, kommuner og med landet totalt. Publiseres som glidende 5 års gjennomsnitt. Sist publisert for perioden 1999-2003. De kommunevise tallene er omregnet til tall for regionene ved å vekte

med middelfolkemengden for 2001. Dette er utført av ØF.

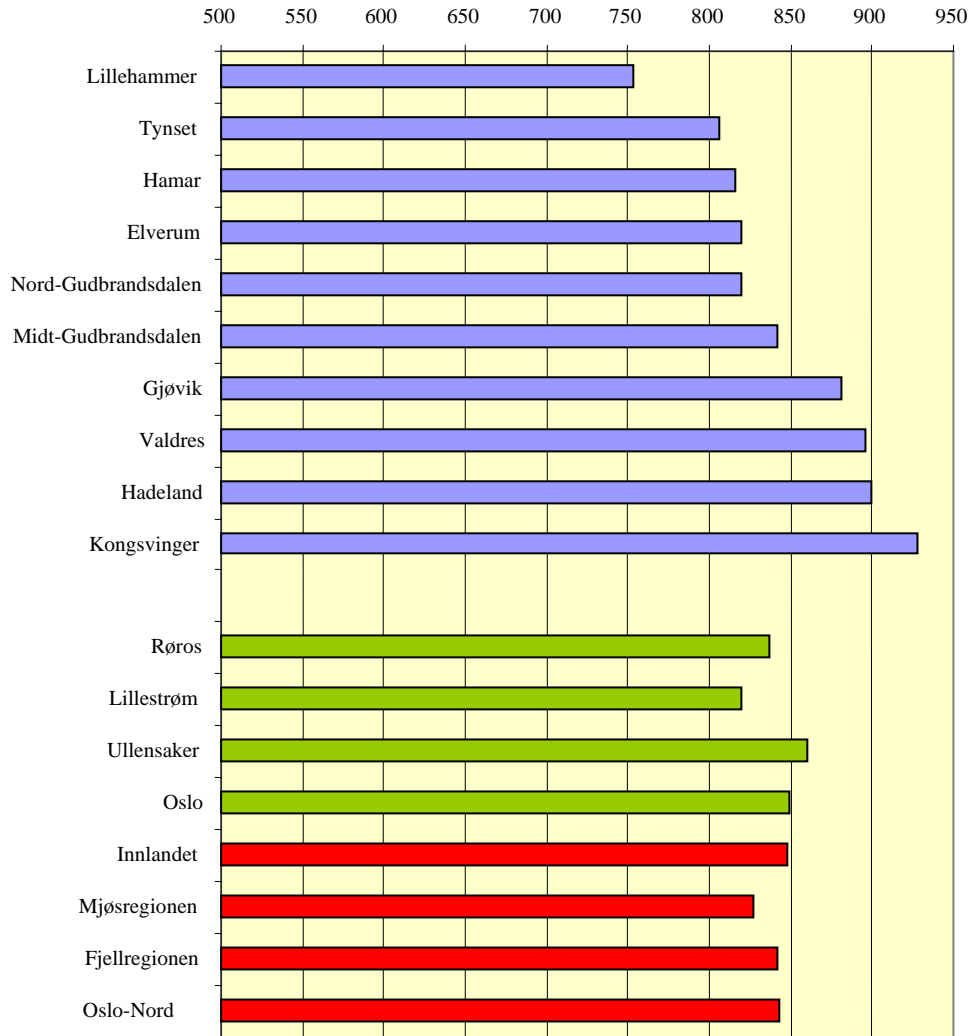
Resultater

Dagens observerte dødelighet er resultat av en rekke påvirkningsfaktorer som har virket sammen over mange år. Det har vært en nedgang i dødelighet over tid og dette kan særlig tilskrives reduksjon i dødelighet grunnet hjerte- og karsykdommer. Det er også stor geografisk variasjon i hjerteinfarktdødeligheten (St.melding 16). Ulikheter i dødelighet forklares dels med sosioøkonomiske faktorer som utdanning, inntekt eller yrke. I følge Folkehelseinstituttet (Faktaark om sosial ulikhet og helse) er det slik at ”Jo lenger ned på den sosiale rangstigen en befinner seg, jo kortere er levealderen og jo dårligere er helsen. De sosiale ulikhetene består selv om levestandarden øker.” Vi har i denne rapporten ikke gjort forsøk på å forklare de forskjellene vi finner i dødelighet mellom regionene i Innlandet. Høyest dødelighet finner vi i Kongsvinger-regionen, fulgt av Hadeland og Valdres. Lillehammerregionen har lavest dødelighet. Jo større områder vi ser på, jo mer jevnes forskjellene ut. I gjennomsnitt er dødeligheten for befolkningen i Innlandet omtrent som for befolkningen i Oslo- Nord- regionen.

Vurdering av indikatoren

Dødeligheten er en indikator som brukes ofte når en skal vise forskjeller i og utvikling i befolkningens helsetilstand. Indikatoren er faglig sett relevant og peker på en sentral problemstilling. Indikatoren baserer seg på data som foreligger på kommunenivå og oppdateres årlig. Det er derfor mulig å følge utviklingen i dødeligheten fra år til år. Siden dødeligheten påvirkes av en rekke faktorer og tidshorizonten er lang mellom påvirkning

og effekt, er denne indikatoren lite egnet til å vurdere eventuelle effekter av folkehelsearbeid på kort sikt. Indikatoren kan imidlertid være egnet til å sette fokus på geografiske områder med høy dødelighet for eventuelt å kunne analysere og sette inn målrettede tiltak for befolkningen.

Figur 2.2 Kjønn- og aldersstandardisert dødelighet 1999-2003. Døde pr 100.000 innbyggere (middelfolkemengde 2001). Kilde: SSB/Hjulet. Bearbeidet av ØF.

2.3.2 Andel ungdommer som har symptomer på psykiske plager (F2)

Tabell 2.3 Andel 10-klassinger med symptomer med psykiske plager. Prosent

Kilde: Ungdomshelseundersøkelsene 2001-2002. Folkehelseinstituttet.

Region	<i>Andel med psykiske plager</i>			<i>Rangering</i>		
	Gutter	Jenter	Totalt	Gutter	Jenter	Totalt
Kongsvinger inkl Våler	10,9	20,8	15,8	1	7	2
Hamar	7,5	20,8	13,9	3	8	8
Elverum ekskl Våler	7,1	22,7	15,0	5	6	5
Tynset	9,2	22,9	15,6	2	4	3
Lillehammer	7,1	16,4	11,3	6	10	9
Gjøvik	6,7	22,8	14,4	7	5	6
Midt-Gudbrandsdalen	4,5	16,7	10,4	9	9	10
Nord-Gudbrandsdalen	6,0	25,5	15,4	8	2	4
Hadeland	7,2	25,2	16,0	4	3	1
Valdres	2,4	27,0	14,0	10	1	7
Røros						
Lillestrøm						
Ullensaker						
Oslo	9,6	26,4	17,9			
Innlandet	7,5	22,0	14,5			
Mjøsregionen	7,1	20,7	13,6			
Fjellregionen	5,0	24,0	14,0			

Beskrivelse:

Symptomer på psykiske plager er kartlagt med et sett på 10 spørsmål som representerer en liste med ulike problemer. Ungdommene skulle svare på hvor mye "plaget" de var ved hjelp av fire svaralternativer. Det ble så regnet ut en gjennomsnittlig score for hver person. Andelen med symptomer på psykiske plager er anslått på grunnlag av en terskelverdi.

Statistikkgrunnlag:

Helseundersøkelsen blant 10-klassinger 2001-2002 er gjennomført av Statens Institutt for Folkehelse. Resultatene fra Hedmark og Oppland er sammenliknet med tilsvarende undersøkelse fra Oslo. En må være oppmerksom på at ikke alle resultatene er statistisk signifikante.

Resultater:

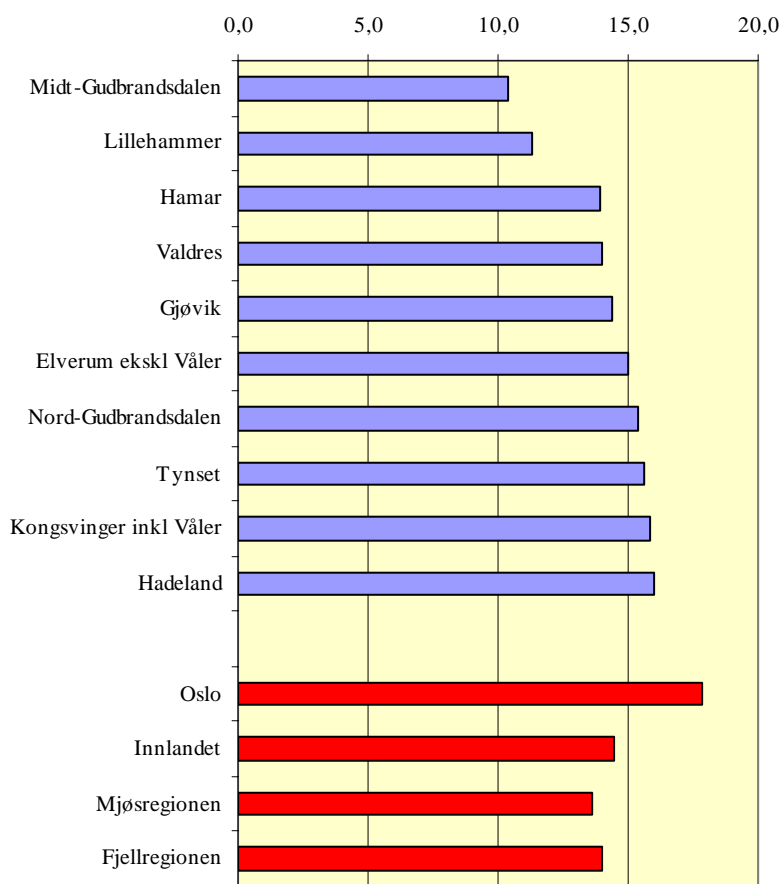
I gjennomsnitt oppgir 14 % av ungdommene i Innlandet at de har psykiske plager. Det er store kjønnsforskjeller. En langt større andel av jentene (22 %) rapporterer om psykiske plager enn guttene (8 %). Sammenliknet med Oslo tyder resultatene på at psykiske plager er litt mindre utbredt i Innlandet enn i Oslo. Dette gjelder både gutter og jenter. Færrest rapporterer om psykiske plager i Midt-Gudbrandsdalen og i Lillehammerregionen. Dette gjelder også både gutter og jenter. I Valdres er forskjellen mellom jenter og gutter derimot svært stor. Bare 2% av guttene har rapportert om psykiske plager, men hele 27 % av jentene har svart at de har slike plager. Den samme tendensen finner vi i Nord-

Gudbrandsdalen. I Kongsvinger-regionen er det en relativt stor andel av guttene som har rapportert om psykiske problemer (11 %) sammenliknet med de andre regionene.

Vurdering av indikatoren

Indikatoren er svært relevant i forhold til nasjonale og regionale målsettinger og folkehelsearbeid. Denne indikatoren fokuserer på helsetilstanden. For psykisk helse er årsakssammenhengen mellom risikofaktorer og helse kompleks og det er ikke lett å finne gode indikatorer for de faktorene som hemmer eller fremmer den psykiske helsa.

Vi har ingen statistikk for psykisk helse og oppdatering av indikatoren krever nye undersøkelser. Sammenlikningsmulighetene med andre områder i landet er avhengig av om det er gjennomført tilsvarende undersøkelser.

Figur 2.3 Andel 10-kllassinger med symptomer på psykiske plager. Prosent
Kilde: Ungdomsundersøkelsen 2001/2002. Statens institutt for folkehelse.

2.3.3 Andelen ungdommer som er fysisk inaktive (F3)

Tabell 2.4 Andel 10-lassinger som er fysisk inaktive. Prosent.

Kilde: Ungdomsundersøkelsen 2001/2002. Statens institutt for folkehelse

Region	<i>Andel inaktive</i>			<i>Rangering</i>		
	Gutter	Jenter	Totalt	Gutter	Jenter	Totalt
Kongsvinger inkl Våler	11,6	10,2	10,9	5	6	7
Hamar	10,2	13,6	11,8	6	1	2
Elverum ekskl Våler	11,8	11,5	11,6	4	4	3
Tynset	8,3	10,4	9,3	9	5	8
Lillehammer	9,7	12,9	11,1	7	2	5
Gjøvik	12,7	9,1	11,0	3	7	6
Midt-Gudbrandsdalen	28,8	12,3	20,8	1	3	1
Nord-Gudbrandsdalen	6,1	6,8	6,4	10	9	9
Hadeland	14,9	8,2	11,6	2	8	4
Valdres	9,1	3,4	6,4	8	10	10
Røros						
Lillestrøm						
Ullensaker						
Oslo	9,0	13,0	10,7			
Innlandet	11,4	10,6	11,0			
Mjøsregionen	11,0	11,9	11,4			
Fjellregionen	12,2	8,5	10,4			

Beskrivelse:

Andelen som er ”inaktive”; dvs som oppgir at de ikke driver med idrett eller mosjon ukentlig som gjør at de blir andpustne og svette.

Statistikkgrunnlag:

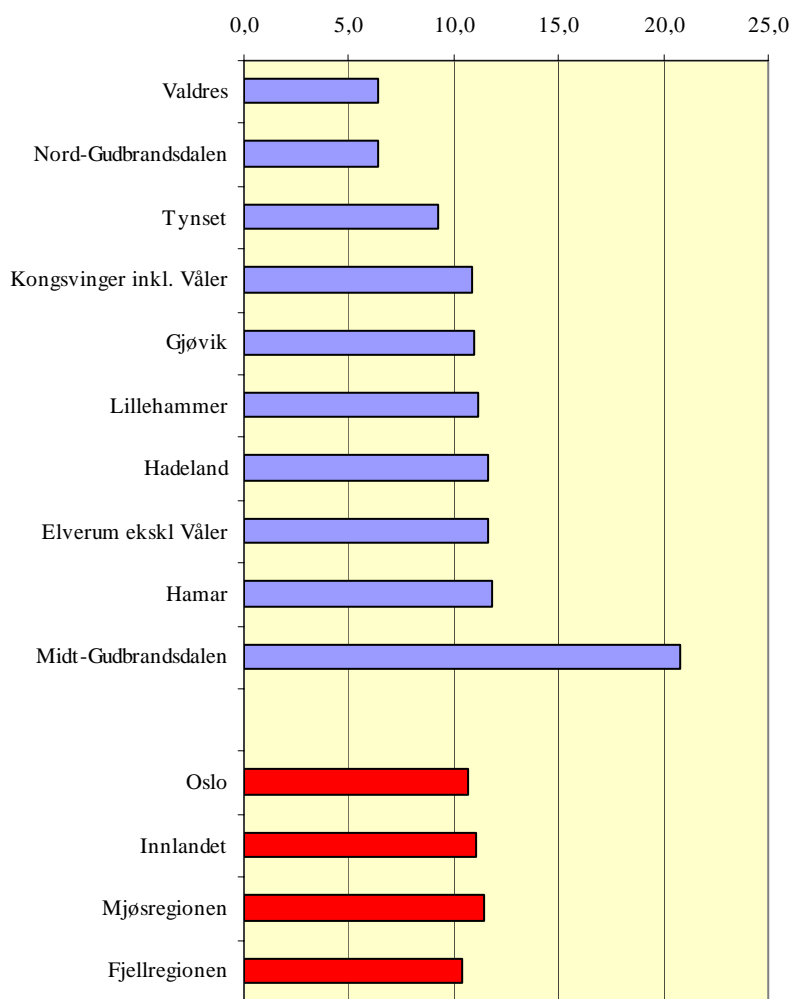
Ungdomshelseundersøkelsen Hedmark og Oppland. Sammenlikningsgrunnlag er tilsvarende undersøkelse fra Oslo.

Resultater:

Ca 1/10 av ungdommene er ”inaktive”. Denne andelen er omtrent lik for Innlandsregionene i gjennomsnitt og Oslo. Det er relativt få inaktive i Valdres, Nord-Gudbrandsdalen og Tynset. I Midt-Gudbrandsdalen derimot rapporterer hele 21 % at de ikke driver med idrett eller mosjon og hele 29% av guttene har svart at de er fysisk inaktive. Dette er en liten region med få respondenter. Resultatet bør derfor ikke tillegges for mye vekt. I de øvrige regionene er det 11-12% som rapporterer at de er fysisk inaktive. Andelen varierer lite fra region til region.

Vurdering av indikatoren

Mangel på fysisk aktivitet er en viktig risikofaktor i forhold til helse og tiltak for å fremme fysisk aktivitet er viktige tiltak i folkehelsearbeidet. Som for de andre indikatorene som baseres på befolkningens egenvurdering, vil ikke indikatoren kunne oppdateres uten at undersøkelsene gjentas.

Figur 2.4 Andel fysisk inaktive 10-lassinger. Prosent
 Kilde: Ungdomsundersøkelsene for ungdom 2001-2002.
 Statens Institutt for folkehelse

2.3.4 Andel ungdommer som røyker daglig (F4)

Tabell 2.5 Andel 10-klassinger som røyker daglig. Prosent.

Kilde: Ungdomshelseundersøkelsen. Statens institutt for folkehelse.

Region	<i>Andel som røyker daglig</i>			<i>Rangering</i>		
	Gutter	Jenter	Totalt	Gutter	Jenter	Totalt
Kongsvinger inkl Våler	15,3	13,2	14,3	4	7	5
Hamar	17,5	15,6	16,6	3	4	4
Elverum ekskl Våler	14,1	20,2	17,2	5	2	3
Tynset	12,7	9,3	11,1	6	8	8
Lillehammer	11,1	15,1	12,9	9	5	7
Gjøvik	11,7	14,7	13,1	8	6	6
Midt-Gudbrandsdalen	19,1	22,7	20,8	2	1	1
Nord-Gudbrandsdalen	7,7	9,1	8,4	10	9	10
Hadeland	20,9	19,9	20,4	1	3	2
Valdres	12,5	7,9	10,3	7	10	9
Røros						
Lillestrøm						
Ullensaker						
Oslo	12,8	15,1	13,9			
Innlandet	14,5	15,1	14,8			
Mjøsregionen	14,2	15,2	14,7			
Fjellregionen	12,4	14,7	13,5			

Beskrivelse

Andel 10-klassinger som oppgir at de røyker daglig.

Statistikkgrunnlag

Helseundersøkelsen for 10-klassinger 2001/2002. Statens institutt for folkehelse.

Presentasjon av indikatoren

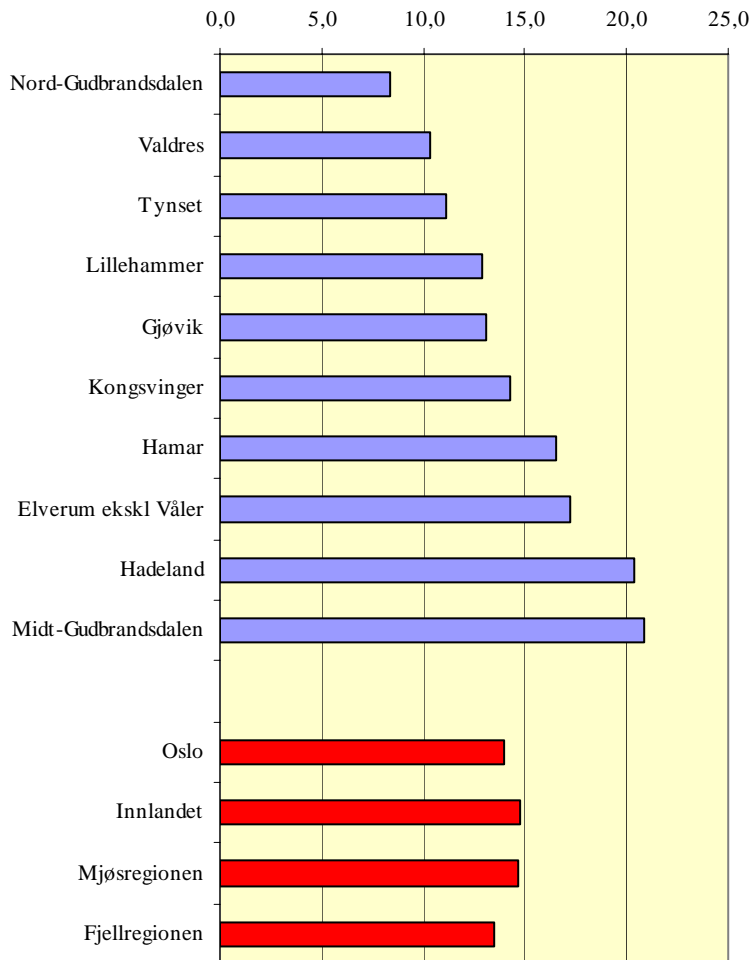
15% av ungdommene i Innlandet oppgir at de røyker daglig. Dette er litt i overkant av gjennomsnittet for Oslo. Det er en litt større andel jenter som røyker enn gutter. Andelen som røyker er lavest i Nord-Gudbrandsdalen og Valdres (8 og 10 %). I Valdres er det særlig jentene som drar gjennomsnittet ned. I Tynsetregionen er det også relativt sett få som røyker. Her er det også jentene som drar gjennomsnittet ned. Ungdommene i Midt-Gudbrandsdalen og på Hadeland har forholdsvis flere dagligrøykere enn de andre regionene, med ca 20 % som røyker hver dag. Andelen er høy for både jenter og gutter.

Statistisk sentralbyrå gjennomfører også en årlig utvalgsundersøkelse om røyking som presenteres på fylkesnivå og som gjelder hele befolkningen (16 – 74 år). Denne undersøkelsen viser at i gjennomsnitt for perioden 2000 – 2004 er det i underkant av 30% av befolkningen som er dagligrøykere. Hedmark ligger på omtrent samme nivå som landsgjennomsnittet, mens det er en litt høyere andel (32 %) av befolkningen i Oppland som røyker daglig. I Oslo er andelen nede i 25 %. Andelen som røyker er svakt synkende. Dessverre publiseres ikke tall fra denne undersøkelsen på kommunenivå siden det er for få respondenter. I St.melding 16 (2002-2003) vises det til at den store reduksjonen i

andelen dagligrøykere i aldersgruppen 16-24 år fra 1973 til slutten av 80-tallet har stagnert.

Vurdering av indikatoren

Indikatoren er svært relevant i forhold til nasjonale og regionale mål knyttet til folkehelse. Faglig sett er det enighet om at røyking er en viktig risikofaktor i forhold til helse. Problemet med denne indikatoren, som med de andre indikatorene fra ungdomshelseundersøkelsen er at de ikke lar seg oppdatere uten nye undersøkelser.

Figur 2.5 Andel 10-lassinger som røyker daglig. Prosent.

Kilde: ungdomshelseundersøkelsen 2001-2002. Statens institutt for folkehelse.

2.3.5 Andel ungdommer som drikker alkohol en gang pr uke eller mer (F5)

Tabell 2.6 Andel 10-klassinger som oppgir at de drikker alkohol en gang pr uke eller mer. Prosent.
Kilde: ungdomshelseundersøkelsene. Statens Institutt for folkehelse.

Region	Andel			Rangering		
	Gutter	Jenter	Totalt	Gutter	Jenter	Totalt
Kongsvinger inkl Våler	10,7	7,4	9,1	6	9	8
Hamar	15,7	10,6	13,2	4	6	5
Elverum ekskl Våler	19,2	13,3	16,2	2	4	3
Tynset	21,1	14,4	18,0	1	2	1
Lillehammer	7,9	10,7	9,2	9	5	7
Gjøvik	17,8	10,4	14,3	3	7	4
Midt-Gudbrandsdalen	12,7	21,0	16,7	5	1	2
Nord-Gudbrandsdalen	8,4	7,6	8,0	8	8	9
Hadeland	10,6	14,0	12,3	7	3	6
Valdres	2,9	2,7	2,8	10	10	10
Røros						
Lillestrøm						
Ullensaker						
Oslo	23,7	22,7	23,2			
Innlandet	13,7	10,9	12,3			
Mjøsregionen	14,9	10,5	12,8			
Fjellregionen	10,4	10,7	10,5			

Beskrivelse

Andel som svarer at de har drukket alkohol 1 gang pr uke eller oftere de siste 12 mnd.

Statistikkgrunnlag

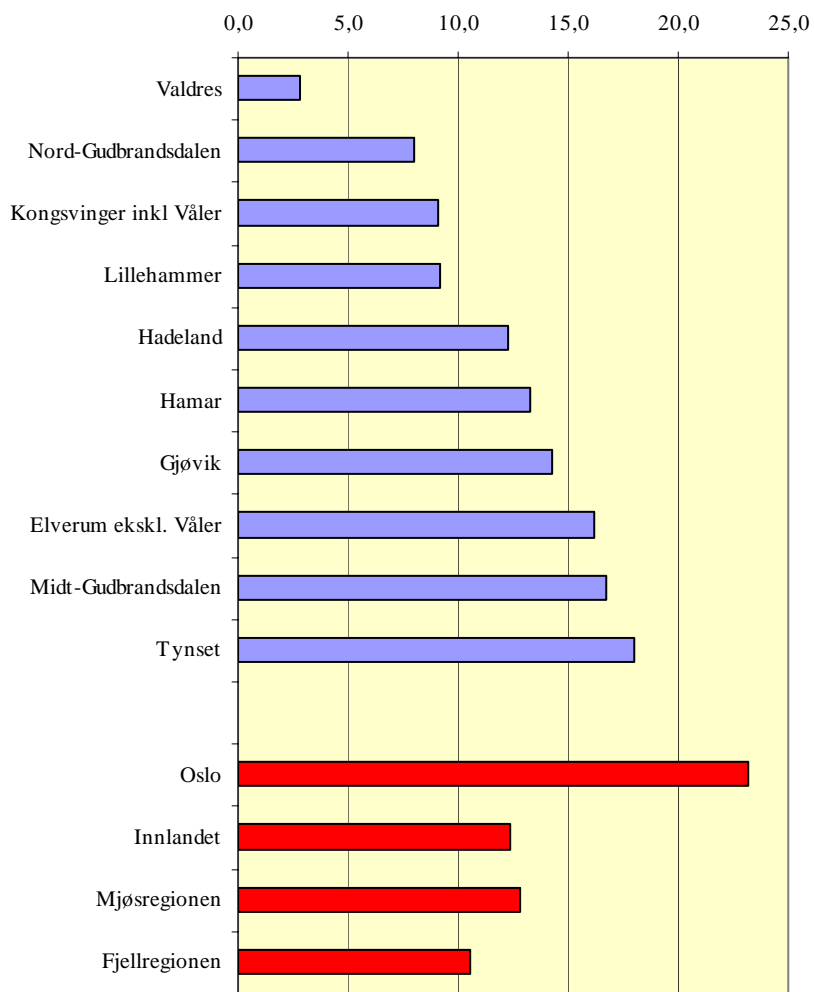
Helseundersøkelsen for 10-klassinger 2001/2002. Statens institutt for folkehelse.

Resultater:

12 % av ungdommene i Innlandet oppgir at de har drukket alkohol ukentlig. Det er omtrent halvparten av hyppigheten for Oslo-ungdommen. Det er en litt større andel av guttene som drikker ukentlig enn av jentene. I Valdres er det bare 3 % som oppgir at de drikker ukentlig, og dette gjelder for både gutter og jenter. Det er også en lav andel i Nord-Gudbrandsdalen (8 %). På den annen side er det hele 18 % av ungdommene som oppgir å drikke ukentlig i Tynsetregionen. Her er det guttene som drar opp gjennomsnittet. Nesten like høy er andelen i Midt-Gudbrandsdalen, men her er det jentene som drikker hyppigst. Som tidligere nevnt er det få respondenter i Midt-Gudbrandsdalen slik at resultatene er usikre.

Vurdering av indikatoren

Rusproblematikk er et viktig folkehelse tema og spesielt i forhold til ungdom. I St.melding nr 16 (2002-2003) vises det til at det har vært en sterk økning i alkoholkonsumet blant ungdom på 1990-tallet. Som for de andre indikatorene med data fra ungdomshelseundersøkelsen, må det til nye undersøkelser før indikatoren kan oppdateres.

Figur 2.6 Andel 10-klassinger som oppgir at de drikker alkohol ukentlig eller oftere. Prosent. Kilde: Ungdomshelseundersøkelsen. Statens Institutt for Folkehelse.

2.3.6 Oppsummering folkehelse

Tabell 2.7 Folkehelseindikatorer - oppsummering

Region	F1		F2		F3		F4		F5		
	Kjønns- og aldersstandardisert dødelighet 1999-2003	døde/100.000 innb.	Rang-poeng	%	Andel 15-16 åringer som oppgir ulike psykiske plager	Rang-poeng	%	Andel Inaktive 15-16 åringer	Rang-poeng	%	Andel 15-16-åringer som har drukket alkohol ukentlig
Kongsvinger inkl Våler	928	1	15,8	2	10,9	7	14,3	5	9,1	8	
Hamar	816	8	13,9	8	11,8	2	16,6	4	13,2	5	
Elverum ekskl Våler	819	7	15,0	5	11,6	3	17,2	3	16,2	3	
Tynset	806	9	15,6	3	9,3	8	11,1	8	18,0	1	
Lillehammer	753	10	11,3	9	11,1	5	12,9	7	9,2	7	
Gjøvik	881	4	14,4	6	11,0	6	13,1	6	14,3	4	
Midt-Gudbrandsdalen	842	5	10,4	10	20,8	1	20,8	1	16,7	2	
Nord-Gudbrandsdalen	820	6	15,4	4	6,4	9	8,4	10	8,0	9	
Hadeland	899	2	16,0	1	11,6	4	20,4	2	12,3	6	
Valdres	896	3	14,0	7	6,4	10	10,3	9	2,8	10	
Røros	837										
Lillestrøm	817										
Ullensaker	856										
Oslo	849		17,9		10,7		13,9		23,2		
Innlandet	848		14,5		11,0		14,8		12,3		
Mjøsregionen	828		13,6		11,4		14,7		12,8		
Fjellregionen	841		14,0		10,4		13,5		10,5		
Osloregionen	843										

Tabell 2.8 Rangering av regioner

Region	Rangpoeng
Valdres	39
Lillehammer	38
Nord-Gudbrandsdalen	38
Tynset	29
Hamar	27
Gjøvik	26
Kongsvinger	23
Elverum	21
Midt-Gudbrandsdalen	19
Hadeland	15

Tabell 2.7 gir en oversikt over alle fem indikatorene. I tillegg har vi summert rangpoengene for hver indikator. Dette gir en "rangering" med Valdres, Lillehammer og Nord-Gudbrandsdalen på topp og med Hadeland og Midt-Gudbrandsdalen på bunnen. Årsaken til at Valdres kommer på topp er at regionen scorer godt på ungdomshelse. Riktignok skal vi være forsiktige med å generalisere ungdomsundersøkelsen. Men den kan tyde på at ungdom i

Valdres drikker eller røyker i mindre grad og dessuten er mer fysisk aktive enn ungdom i de andre regionene. Relativt få ungdommer i Valdres rapporterer om psykiske problemer. På den annen side har Valdres høy dødelighet. Lillehammer kommer godt ut både pga lav dødelighet og fordi ungdomshelsen jevnt over er bra, målt med våre indikatorer. Nord-Gudbrandsdalen kommer litt dårlig ut når det gjelder psykiske plager blant ungdom, men scorer ellers høyt på alle indikatorer. De to svakeste regionene er Hadeland og Midt-Gudbrandsdalen. Hadeland scorer lavt både på dødelighet og ungdomshelse, med unntak av alkoholvanene. Ungdommene i Midt-Gudbrandsdalen har lavest andel med psykiske plager. Samtidig har ungdommene i denne regionen relativt høy "risikoatferd" knyttet til røyking, alkoholbruk og manglende fysisk aktivitet. Vi bør være forsiktig med å generalisere resultatene ut over de temaene indikatorene representerer. Den faglige begrunnelsen for en slik rangering er svak, både fordi vi har gitt hver indikator lik vekt og fordi utvalget av indikatorer ikke nødvendigvis er representativt for folkehelsen.

3 Indikatorer for miljø

3.1 Temaets forankring nasjonalt og regionalt

3.1.1 Bærekraftbegrepet

Miljøpolitikk er vanligvis knyttet til bærekraftbegrepet. Begrepet ble introdusert av Brundtlandkommisjonen, som la vekt på at ”en bærekraftig utvikling skal sikre behovene til dagens generasjon uten å sette fremtidige generasjoners behov i fare.”(NOU 2005:25). Bærekraftperspektivet er et langsiktig perspektiv; dvs rettet mot grunnleggende utviklingstrekk og ikke dagsaktuelle problemstillinger.

3.1.2 Nasjonal agenda 21

I Regjeringens nasjonale handlingsplan for bærekraftig utvikling, Nasjonal Agenda 21 er seks temaområder valgt ut som særlige viktige i nasjonal sammenheng:

- Klima, Ozon og langtransporterte luftforurensninger
- Biologisk mangfold og kulturminner
- Helse- og miljøfarlige kjemikalier
- Naturressurser
- Bærekraftig økonomi
- Sosiale indikatorer av direkte betydning for en bærekraftig utvikling.

I NOU 2005:5 ”Enkle signaler i en kompleks verden” er det utarbeidet et forslag til et indikatorsett med 16 indikatorer for å overvåke utviklingen på de 6 prioriterte temaområdene i Nasjonal Agenda 21.

3.1.3 Fylkesplanene

Bærekraftig utvikling er ett av tre overgripende perspektiver i fylkesplanen for **Hedmark**. ”Utviklingen skal fremme balanse mellom økologiske, økonomiske, sosiale og kulturelle mål og verdier”. ”Utviklingen i Hedmark skal skje på en slik måte at den:

-sikrer en målrettet og mest mulig kostnadseffektiv miljøverninnsats på tvers av sektorene.
- Stimulerer til mer bærekraftige produksjons- og forbruksmønstre
- Oppfordrer næringslivet og forbrukerne til medvirkning i arbeidet for en bærekraftig utvikling
- Stimulerer til å bevare det biologiske mangfoldet, redusere spredningen av helse- og miljøfarlige kjemikalier og redusere utslippene av klimagasser.
- Stimulerer og legger til rette for økologisk drift i landbruket.
- Tilrettelegger for en oppfølging av lokal Agenda 21 i kommunene....”

I del IV i fylkesplanen er det utformet et mål for områdene miljø, kulturarv og areal:
”Bærekraftig bruk av natur- og kulturressurser som grunnlag for økt verdiskaping, lokal tilhørighet og trivsel”

Kultur, miljø og helse er et av fire satsingsområder i fylkesplanen for **Oppland**, og det er skissert veivalg som i stikkordsform omhandler følgende tema: Utvikling av Nord-Europas nasjonalparkregion, miljøtiltak og miljøhensyn i offentlig og privat virksomhet, reduksjon av utslipp av miljøgifter og klimagasser, mindre forsøpling, bærekraftig arealbruk, bærekraftig og levedyktig landbruk, avfallshåndtering, bærekraftig transport.

3.2 Forslag til indikatorsett for miljø

3.2.1 Valg av indikatorer

Miljøspørsmål er et stort felt som er forsøkt avgrenset ved å velge ut noen temaer som særlig aktuelle. I forbindelse med arbeidet i prosjektgruppa kom det innspill om 9 temaer: Arealbruk, kulturvern, biomangfold, vannressurser, verdiskaping i utmark, miljø i bedrifter, energi, klima, forurensing, ressursbruk, avfall, gjenvinning, bærekraftig transport. Siden vi kun skal ha fem indikatorer har vi vært nødt til å velge bort noen.

Verdiskaping i utmark er et av de forslåtte temaene som vi har valgt å ta ut. Selve temaet hører mer naturlig inn under næringsutvikling enn under miljø. Verdiskaping kan også komme i konflikt med miljøhensyn. Det er dessuten vanskelig å finne statistikk som er relevant i forhold til verdiskaping i utmark. Antall fritidsboliger kunne vært en indikator og er også foreslått som indikator under temaet arealbruk. Hyttebygging er positivt i forhold til næringsutvikling, men representerer samtidig en utfordring i forhold til arealbruk, estetikk etc. Som miljøindikator er antall fritidsboliger pr innbygger eller vekst i tallet på fritidsboliger en lite presis indikator.

Vi har også valgt å ta ut temaet *vannressurser*. Dette har sammenheng med at det er vanskelig å lage regionfordelte indikatorer for utviklingen i vassdrag.

Vi har også tatt ut *kulturvern* som tema. Her kunne vi brukt antall eller tap av freda kulturminner og/eller freda bygninger som indikator. Det er såpass få registreringer og tap at en slik indikator ville blitt noe tilfeldig. Det samme gjelder *miljø i bedrifter* der vi kunne brukt antallet miljøfyrtårnsertifiserte bedrifter som grunnlag for en indikator.

Bærekraftig transport er heller ikke grunnlag for noen spesiell indikator. Andel miljødiesel (biodiesel) pr innbygger ble foreslått som indikator, men vi har ikke funnet statistikk der denne vises. Antall registrerte personbiler med miljøvennlig drivstofftype (dvs ikke bensin eller diesel) kunne vært et alternativ. Det er imidlertid svært få biler som registreres under denne kategorien. (Biodiesel kan vel også brukes av vanlige dieselmotorer). Transport inngår imidlertid i indikatorene vi har valgt for utslipp og energi.

Under temaet *arealbruk* har vi foreslått to indikatorer. Den ene indikatoren ”Tap av inngrepsfritt areal” er også en indikator for temaet *biomangfold*. I tillegg har vi foreslått ”gang og sykkelveier i tettbygd strøk pr innbygger” som en indikator for arealbruk i tettsteder. Dette er en indikator som også har en viss relevans for folkehelse og fysisk aktivitet.

Under temaet *ressursbruk, avfall og gjenvinning* har vi foreslått indikatoren ”andel av husholdningsavfall utsortert for gjenvinning”. Denne andelen er avhengig av hvor gode systemer som er etablert lokalt og regionalt når det gjelder innsamling av avfall. Alternativt kunne vi benyttet avfallsmengde pr innbygger som indikator.

Vi har videre valgt ut to indikatorer i tilknytning til temaene *energi, klima og forurensing*. Dette er ”endring i utslipp av klimagasser” og ”energiforbruk pr innbygger”. Den førstnevnte indikatoren nyttes også i det nasjonale indikatorsettet for bærekraftig utvikling (NOU 2005:5) og som er koplet mot norske utslippsforpliktelser i forhold til Kyotomålet. Den andre indikatoren viser beregnet energiforbruk i norske kommuner. Uheldigvis er forbruk av elektrisk kraft foreløpig ikke medregnet. Indikatoren baserer seg på beregninger utført av Statistisk Sentralbyrå (SSB) og vi kan også få tallene fordelt på forbruk av type energi og om forbruket er stasjonært eller knyttet til transport. Utslippene knyttet til energiforbruket (forbrenning) er en del av indikatoren for utslipp av klimagasser. For ikke å presentere to indikatorer som til dels rapporterer det samme, har vi valgt å vise utslipp av klimagasser som en endringsindikator og energiforbruket som en strukturindikator (energiforbruk pr innbygger). Generelt gjelder det at måten vi presenterer indikatorene på har stor betydning for hvordan vi rangerer regionene. De to indikatorene er nærmere kommentert nedenfor.

3.2.2 Datagrunnlag og muligheten for oppdatering og sammenlikning

De indikatorene vi har foreslått baserer seg stort sett på offentlig statistikk. Indikatoren for tap av inngrepsfrie områder baserer seg på det såkalte INON-registeret som administreres av Direktoratet for naturforvaltning. Indikatorene for ”avfall” og ”turstier” baserer seg på Kostra-data. Disse dataene utarbeides årlig på kommunenivå. Første registreringsår er 2001. Dette betyr at indikatorer som bygger på disse dataene er lette å oppdatere og en kan også lett sammenlikne med andre deler av landet.

Datagrunnlaget for indikatorene for utslipp av klimagasser og energibruk er utarbeidet av SSB. Dataene på kommunenivå er beregnet, dvs ikke registreringer. Det er derfor usikkerhet knyttet til dem.

3.2.3 Forslag til indikatorer

Følgende indikatorer foreslås:

Tabell 3.1 Oversikt over indikatorsettet for miljø.

	Indikator	Beskrivelse
M1	Andel husholdningsavfall utsortert for gjenvinning	Prosentandel av husholdningsavfallet som sorteres ut av husholdningene eller sorteres ut på anleggene for gjenvinning. Med gjenvinning menes her materialgjenvinning, energigjenvinning, kompostering el.l.
M2	Antall km sykkel- og gangveier/ turstier i tettsteder pr 10.000 innbyggere.	Indikatoren gjelder i prinsippet for tettsteder, men rapporteringen fra kommunene gjelder i noen tilfeller hele kommunen. I følge SSB antas at det meste ligger innenfor tettsteder.
M3	Prosentvis endring i utslipp av klimagasser .	Utslipp til luft av klimagasser 1000 tonn co2-ekvivalenter. Utslipp til luft av klimagasser omfatter CO2, CH4 og N2O. Fordelt på stasjonært utslipp, prosessutslipp og mobilt utslipp. Utslipp fra olje og gassvirksomhet ikke medregnet.
M4	Energiforbruk pr innbygger	Energiforbruk av fossile brenslere, avfall og biobrensel benyttet til stasjonær og mobil forbrenning.
M5	Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal.	Tap beregnet i perioden 1988-2003. Inngrepsfritt areal er områder som ligger mer enn en kilometer i luftlinje fra tyngre tekniske inngrep. Tyngre tekniske inngrep er veier med lengde over 50 meter, kraftlinjer med spenning på 33 kV eller mer og magasiner, kraftstasjoner, rørgater mv.

3.3 Presentasjon av indikatorene

3.3.1 Andel husholdningsavfall utsortert for gjenvinning (M1).

Tabell 3.2 Avfall – Kilo pr innbygger og andel utsortert for gjenvinning 2004. Kilde: SSB.

<i>Region</i>	<i>Kilo pr innbygger</i>	<i>Andel utsortert</i>	<i>Rang</i>
Kongsvinger	328	61,7	8
Hamar	462	78,5	10
Elverum	409	60,8	7
Tynset	402	26,7	1
Lillehammer	415	57,1	4
Gjøvik	342	58,5	5
Midt-Gudbrandsdalen	310	59,0	6
Nord-Gudbrandsdalen	381	37,4	2
Hadeland	454	64,1	9
Valdres	335	46,7	3
Røros	294	36,3	
Lillestrøm	394	43,0	
Ullensaker	209	58,0	
Oslo	404	45,2	
Innlandet	392	61,6	
Mjøsregionen	410	68,4	
Fjellregionen	351	40,7	
Oslo-Nord	391	44,9	

Beskrivelse

Prosentandel av husholdningsavfallet som sorteres ut av husholdningene eller sorteres ut på anleggene for gjenvinning. Med gjenvinning menes her materialgjenvinning, energigjenvinning, kompostering el.l.

Datagrunnlag

SSB – Kostra. Kommunevis og årlig oppdatering siden 2001. Siste rapportering gjelder 2004.

Resultater:

I følge www.miljostatus.no økte gjennomsnittlig mengde husholdningsavfall per person fra 174 kg til 378 kg årlig i perioden fra 1974 til 2004 på landsbasis.

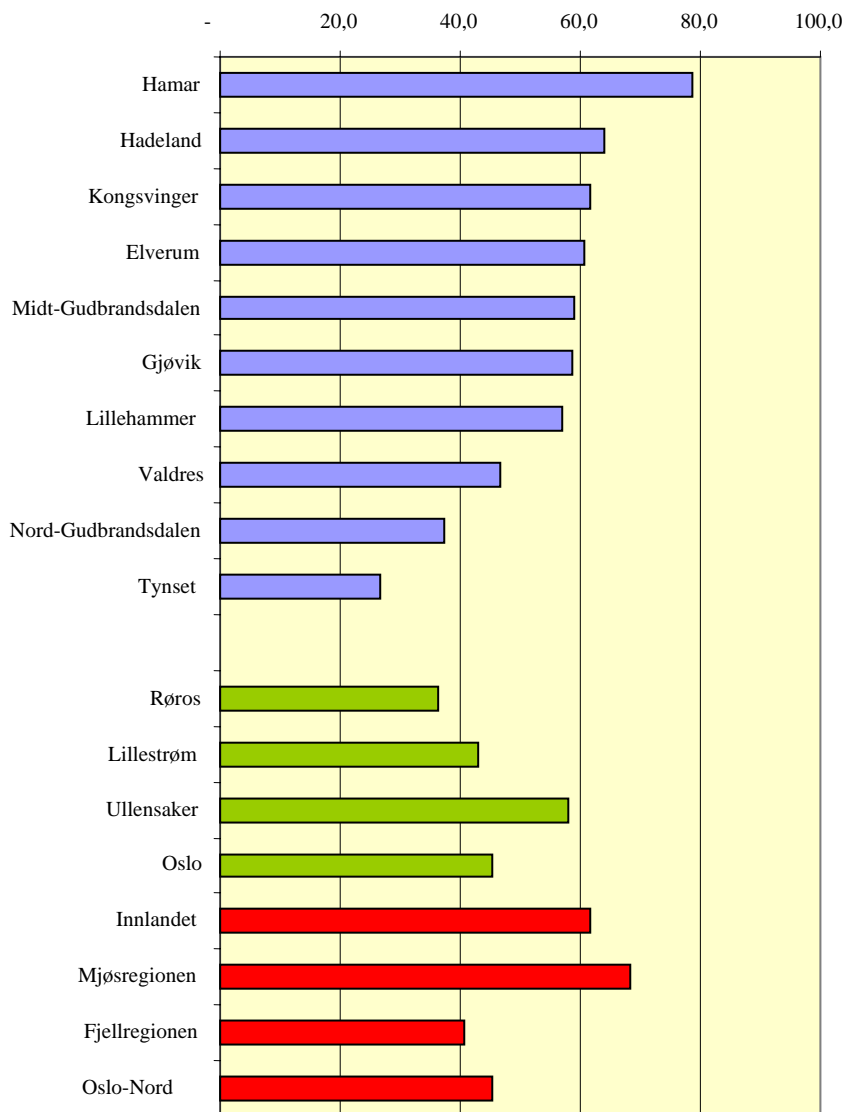
Gjennomsnittet for Innlandsregionene i 2004 er 392 kg. Andelen materialgjenvunnet avfall fra husholdningene økte fra 9 til 49 prosent fra 1992 til 2004. Veksten i materialgjenvinning har vært så stor at mengden avfall til sluttbehandling har gått ned, selv om mengden avfall i husholdningene har økt betydelig (www.miljostatus.no)

De fleste kommuner har interkommunale avfallsordninger der grensene i stor grad samsvarer med ABS-regionene. Kommunene i Hamarregionen rapporterer den høyeste andelen av utsortert avfall, hele 79 %. Hadeland, Kongsvinger og Elverum sorterer også ut over 60 % av avfallet. I Tynsetregionen sorteres bare ut 27 % av avfallet og i Nord-Gudbrandsdalen 37 %. I Valdres er andelen 47 %. Det ser med andre ord ut til at det er de områdene med lavest folketall og mest spredt bosetting som i minst grad sorterer avfall

for gjenvinning. Sammenliknet med Osloregionen som bare sorterer ut 45 % av avfallet, kommer Innlandet godt ut med en gjennomsnittlig andel på 62 %.

Vurdering av indikatoren

Gjenvinning av avfall medfører at forurensingen fra avfallsdeponier blir mindre og at utslipp av metangass reduseres. Gjenvinning bidrar også til bedret ressursbruk. Indikatoren peker derfor på viktige problemstillinger. Indikatoren lar seg lett oppdatere og en kan sammenlikne med andre kommuner eller regioner i landet. Indikatoren peker også på problemer innbyggerne selv og lokale eller regionale myndigheter kan bidra for å forbedre situasjonen. Et alternativ eller supplement til denne indikatoren kunne vært å bruke avfallsmengde pr innbygger eller endring i avfallsmengde som indikator.

Figur 3.1 Andel av avfallet utsortert for gjenvinning 2004. Prosent. Kilde: Kostra/SSB

3.3.2 Sykkel, gangveier og turveier i tettsteder pr 10.000 innbyggere (M2)

Tabell 3.3 Kilometer sykkel, gang og turveier i tettsteder pr 10.000 innbyggere bosatt i tettsteder.

Kilde: Kostra/SSB

	<i>km pr 10.000 innb. i tettsted</i>	<i>Rang</i>
Kongsvinger	42,9	6
Hamar	22,8	1
Elverum	27,7	4
Tynset	47,5	7
Lillehammer	22,9	2
Gjøvik	36,8	5
Midt-Gudbrandsdalen	25,6	3
Nord-Gudbrandsdalen	77,7	10
Hadeland	55,0	8
Valdres	59,1	9
Røros	8,2	
Lillestrøm	16,6	
Ullensaker	38,2	
Oslo	23,0	
Innlandet	34,0	
Mjøsregionen	27,6	
Fjellregionen	43,9	
Oslo-Nord	22,6	

Beskrivelse

Sykkel-, gangveier og turstier mv med kommunalt driftsansvar i tettsteder, beregnet pr 10.000 innbyggere i tettsteder.

Datagrunnlag

SSB – Kostra. Kommunevis og årlig oppdatering siden 2002. Sykkel- og gangveier er innrapportert for hele kommunen, men det antas i følge SSB at det aller meste ligger innenfor tettsteder.

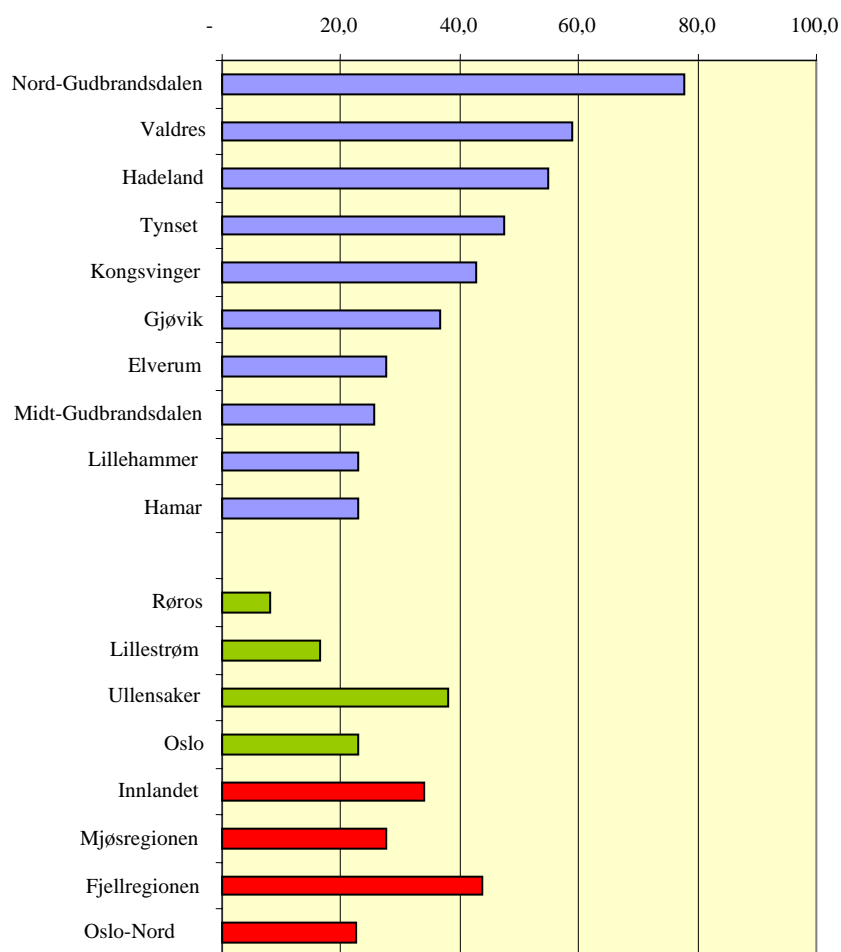
Resultater:

Kommunenes rapportering viser at det er i de mest spredtbygde regionene at det er flest km med sykkel- og gangveier pr innbygger. Et unntak er Hadeland som kommer ganske langt opp på lista. Det er færrest km med gang og sykkelstier pr innbygger i de folkerikeste regionene Hamar og Lillehammer.

Vurdering av indikatoren

Det er vanskelig å beskrive egenskaper ved arealbruken statistisk og å finne relevante indikatorer. Det står følgende om arealbruk i tettsteder i www.miljostatus.no for Hedmark: ”...mens det i byer og tettsteder er viktig å legge vekt på å utvikle miljøvennlige utbyggingsmønstre og transportsystem og å sikre grøntarealer”. Når sykkel- og gangveier i tettsteder er valgt ut som indikator, har dette først og fremst sammenheng med at vi her har årlig oppdaterbar statistikk på kommunenivå. Når vi skal

sammenlikne områder med ulikt areal og folkemengde, er vi avhengig av å gjøre indikatoren relativ. Vi har derfor valgt å relatere antall km med sykkel-, gangveier mv til innbyggertallet. Dette fører til at folkerike regioner kan få lav score selv om gang- og sykkelveinettet er godt utbygd.

Figur 3.2 Antall kilometer gang- og sykkelveier pr 10.000 innbyggere bosatt tett.
Kilde: Kostra/SSB

3.3.3 Endring i utslipp av klimagasser (M3)

Tabell 3.3 Utslipp av klimagasser . Tonn co2 –ekvivalenter. Kilde: SSB

	Tonn 1991	Tonn 2003	Endring 1991- 2003 i %.	Rang
Kongsvinger	314	330	5,1	9
Hamar	505	575	13,9	1
Elverum	265	281	6,0	8
Tynset	196	208	6,1	7
Lillehammer	218	223	2,3	10
Gjøvik	374	408	9,1	5
Midt-Gudbrandsdalen	135	148	9,6	3
Nord-Gudbrandsdalen	225	241	7,1	6
Hadeland	152	166	9,2	4
Valdres	159	176	10,7	2
Rørøst	48	49	2,1	
Lillestrøm	693	833	20,2	
Ullensaker	296	508	71,6	
Oslo	1217	1525	25,3	
Innlandet	2543	2756	8,4	
Mjøsregionen	1097	1206	9,9	
Fjellregionen	604	646	7,0	
Oslo-Nord	2206	2866	29,9	

Beskrivelse

Utslipp til luft av klimagasser, 1000 tonn co2-ekvivalenter, prosentvis endring 1991-2003. Klimagasser omfatter karbondioksyd (CO₂), metan(CH₄) og lystgass (N₂O₉). Fordelt på stasjonært utslipp, prosessutslipp og mobilt utslipp (transport). Utslipp fra Olje og gassvirksomhet ikke medregnet.

Datagrunnlag

Indikatoren baserer seg på beregnede tall fra SSB som publiseres årlig på kommunenivå. Beregningene på kommunenivå er gjort med

utgangspunkt i nasjonale totaltall og vil være mer usikre enn disse. Kvaliteten på kommunetallene varierer fra komponent til komponent og mellom utslippkilder.

Resultater:

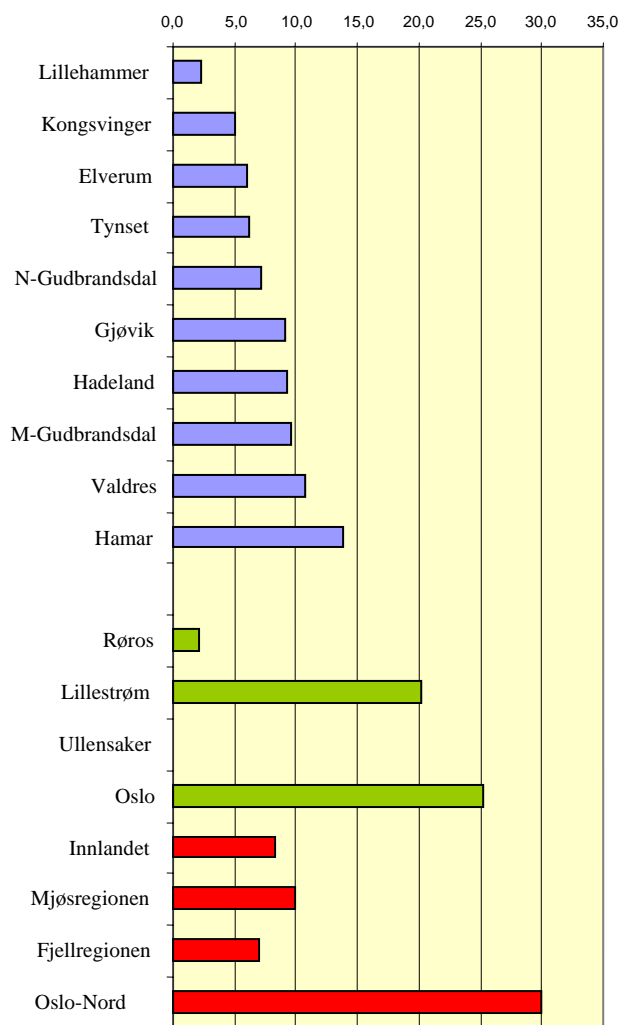
De tre viktigste klimagassene er karbondioksyd, metan og lystgass. Utslippene av karbondioksyd er særlig forårsaket av forbrenning av fossilt brensel og kjemiske prosesser i industrien. Metan dannes ved nedbryting av biologisk avfall og ved husdyrproduksjon i landbruket. Lystgass slippes ut som følge av produksjon og bruk av kunstgjødsel og fra husdyrgjødsel. Det er veitrafikk, industri, avfallsdeponier og jordbruk som er de største kildene til klimagassutslipp i de fleste kommuner, i følge SSB. Vi ser av figur 3.4 at særlig jordbruket har stor andel av klimagassutslippene i Innlandet. Veitrafikken betyr også mye, mens industriutslipp betyr relativt lite for regionene i Innlandet. Regionene i Innlandet har relativt høye utslipp pr innbygger sett i forhold til Oslo og Osloregionen.

Selv om utslipp pr innbygger er høyt, har økningen for regionene i Innlandet vært lavere enn på landsbasis og særlig sammenliknet med Osloregionen. I perioden 1991-2003 økte utslippene med ca 12 % på landsbasis og med hele 25 % for Oslo. For Innlandet har økningen vært på 8,4 %. I figur 3.3 har vi ikke tatt med Ullensaker-regionen, som hadde en vekst i utslippene på over 70 % - noe som har sammenheng med flyplassutbyggingen. Veksten i utslippene varierer mye fra region til region. For å skaffe rede på hvilke komponenter og sektorer som står for økningen, må en gå nærmere inn i beregningene.

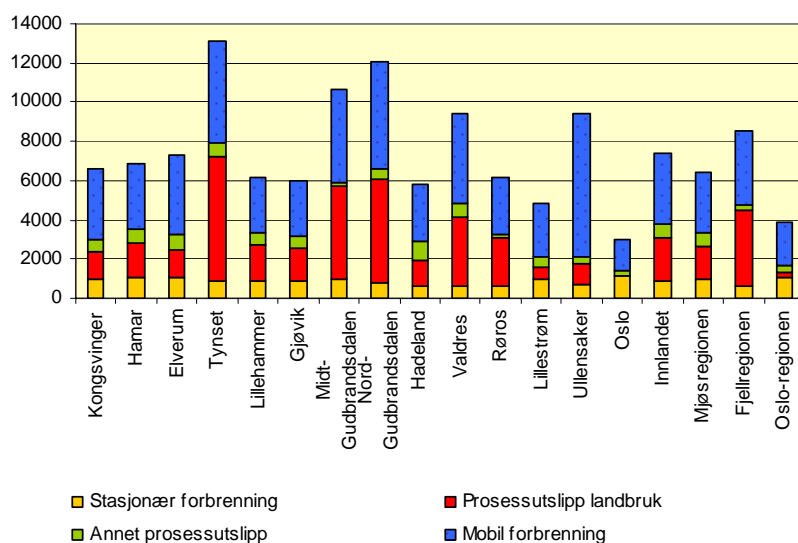
Vurdering av indikatoren

Indikatoren er relevant først og fremst fordi dette er en sentral indikator knyttet til nasjonale målsettinger. Det utarbeides også årlige beregninger på kommunenivå, slik at utviklingen

kan følges fra år til år. Samtidig er dette en svært aggregert indikator, som vanskelig lar seg forklare uten nærmere kunnskap om utviklingen i de enkelte komponenter og sektorer.

Figur 3.3 Vekst i utslipp av klimagasser 1991 – 2003. Prosent. Kilde: SSB

Figur 3.4 Utslipp av klimagasser kg pr innbygger 2003. Kilde: SSB

3.3.4 Energiforbruk pr innbygger (M4)

Tabell 3.5 Energiforbruk GWH pr 1000 innbyggere. Kilde: SSB.

<i>Region</i>	<i>Ved</i>	<i>Fossilt</i>	<i>Totalt</i>	<i>Rang</i>
Kongsvinger	6,2	15,9	22,0	6
Hamar	4,1	15,6	19,8	7
Elverum	10,5	17,8	28,3	1
Tynset	4,1	21,3	25,4	3
Lillehammer	3,9	13,2	17,1	9
Gjøvik	4,4	13,3	17,7	8
Midt-Gudbrandsdalen	4,8	20,0	24,8	4
Nord-Gudbrandsdalen	4,7	21,9	26,6	2
Hadeland	4,2	12,6	16,8	10
Valdres	5,8	18,7	24,5	5
Røros	6,0	7,5	13,6	
Lillestrøm	1,6	13,4	15,1	
Ullensaker	2,7	35,1	37,8	
Oslo	0,5	10,8	11,3	
Innlandet	5,2	15,9	21,1	
Mjøsregionen	4,2	14,3	18,5	
Fjellregionen	4,5	17,3	21,9	
Oslo-Nord	0,9	13,0	14,0	

Beskrivelse

Energiforbruk av fossile brensler, avfall og biobrensel benyttet til stasjonær og mobil forbrenning.

Datagrunnlag

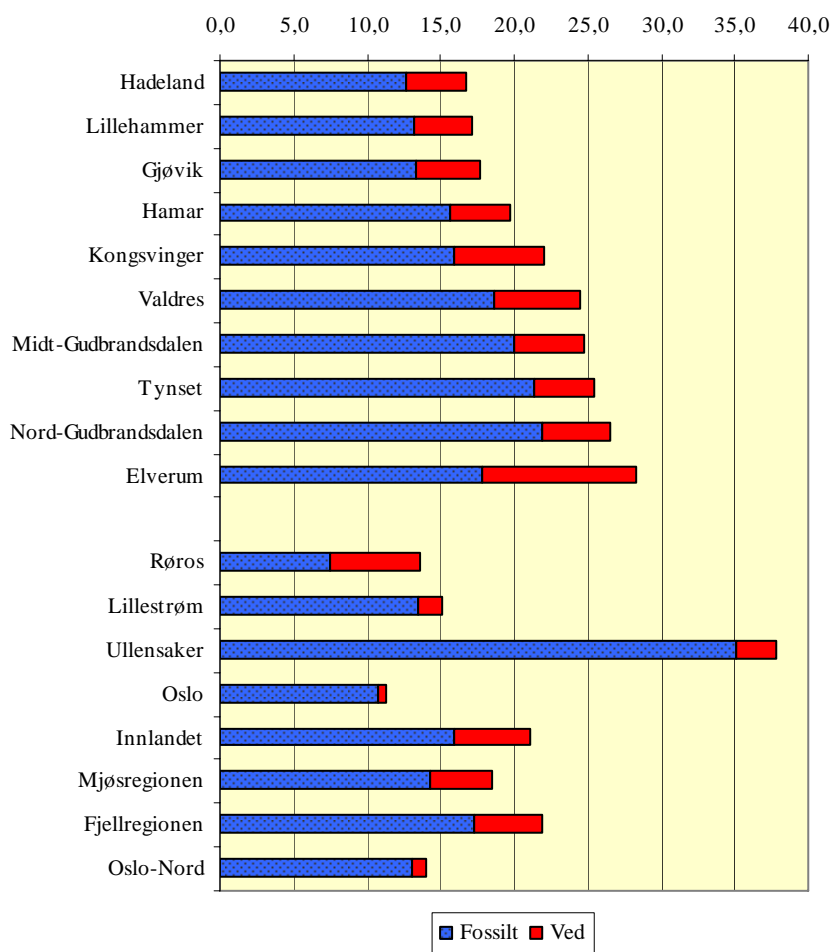
Indikatoren baserer seg på beregnede tall fra SSB som publiseres årlig på kommunenivå. Beregningene på kommunenivå er gjort med utgangspunkt i nasjonale totaltall og vil være mer usikre enn disse.

Resultater:

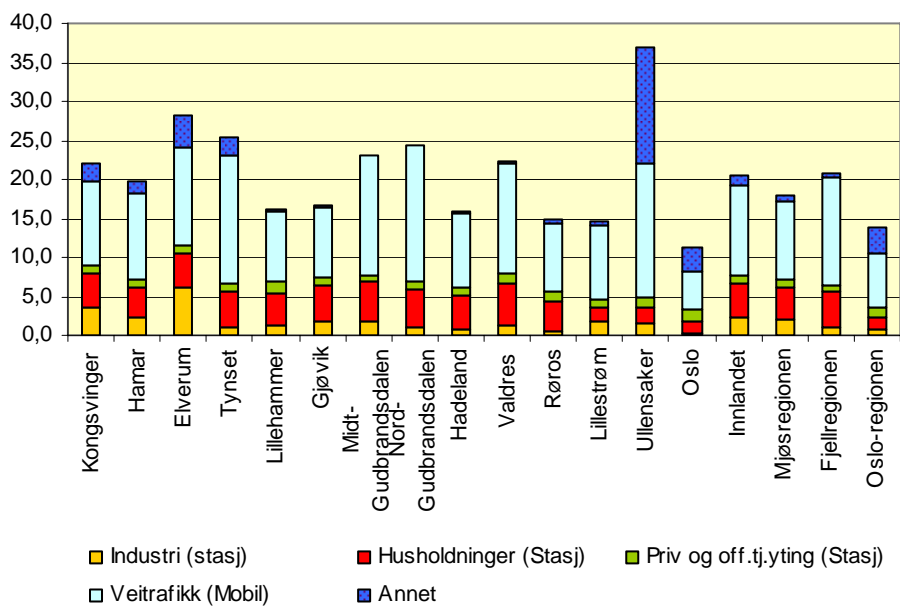
Innlandsregionene har et noe høyere energiforbruk pr innbygger enn Osloregionen. Av Innlandsregionene er det Elverum og Tynset som har høyest forbruk pr innbygger, mens Hadeland og Lillehammer har det laveste forbruket. I figur 3.5 er forbruket splittet på fossilt brensel og ved og annet biobrensel. Vi ser at Elverums-regionen har en stor andel av forbruket knyttet til ved. Ser vi bare på fossilt brensel, kommer dermed Elverums-regionen lenger ned på listen. For øvrig endres ikke rangeringen mellom regionene.

Vurdering av indikatoren

Energiforbruket er utvilsomt relevant som miljøindikator. Problemet med denne indikatoren er først og fremst at vi ikke har med elektrisitetsforbruket. Vi måler dermed ikke det totale forbruket. Vi har forstått det slik at SSB planlegger å inkludere elektrisitetsforbruket i energitallene for kommunene etter hvert. Transport står for en stor del av energiforbruket. Store arealer og lange avstander skaper naturlig nok behov for mye transport i Innlandet. Noe av denne transporten er nok langtransport som bare ”passerer” Innlandet på vei til sitt bestemmelsessted. Vi vet ikke hvor stor andel av energiforbruket dette gjelder. Vi kunne valgt å måle *endringen* i energiforbruket. Siden vi ikke har med elektrisitet, vil endring ikke nødvendigvis si noe om endring i totalt forbruk, men like gjerne endring i sammensetningen.

Figur 3.5 Energiforbruk i GWh pr innbygger 2003. Kilde: SSB

Figur 3.6 Energiforbruk pr innbygger 2003 fordelt på forbrukerkategorier. Kilde: SSB.

3.3.5 Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal (M5)

Tabell 3.6 Tap av inngrepsfritt areal 1988-2003. Kilde INON – Direktoratet for naturforvaltning.

Region	Inngreps- fri sone II (1-3km)	Inngreps- fri sone I (3-5km)	Villmarks- pregete områder	Sum tap av inngreps- fritt areal	Sum tap i % av totalt areal 2003
Kongsvinger	-18	0	0	-18	-0,4
Hamar	-35	0	0	-35	-1,3
Elverum	-66	15	-73	-124	-1,2
Tynset	-107	-35	-3	-145	-1,5
Lillehammer	-3	0	0	-3	-0,1
Gjøvik	-19	0	0	-19	-0,6
Midt-Gudbrandsdalen	-1	0	0	-1	0,0
Nord-Gudbrandsdalen	-32	-12	-23	-67	-0,7
Hadeland	-15	0	0	-15	-1,2
Valdres	-23	-1	0	-24	-0,4
Røros	-15	-33	-4	-53	-1,7
Lillestrøm	-12	0	0	-12	-0,4
Ullensaker	0	0	0	0	0,0
Oslo	0	0	0	0	0,0
Innlandet	-318	-33	-99	-450	-0,9
Mjøsregionen	-56	0	0	-56	-0,7
Fjellregionen	-178	-82	-30	-290	-0,9
Oslo-Nord	-12	0	0	-12	-0,3

Beskrivelse

Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal 1988-2003. Alle områder som ligger mer enn en kilometer i luftlinje fra tyngre tekniske inngrep regnes som inngrepsfrie. Tyngre tekniske inngrep er veier med lengde over 50 meter, kraftlinjer med spenning på 33 kV eller mer og magasiner, kraftstasjoner, rørgater mv. De inngrepsfrie områdene er delt inn i tre soner; 1-3 km, 3-5 km og mer enn 5 km fra nærmeste inngrep. Villmarkspregede områder er områder med mer enn 5 km til nærmeste inngrep.

Datagrunnlag

INON-registeret. Direktoratet for naturforvaltning.

Resultater:

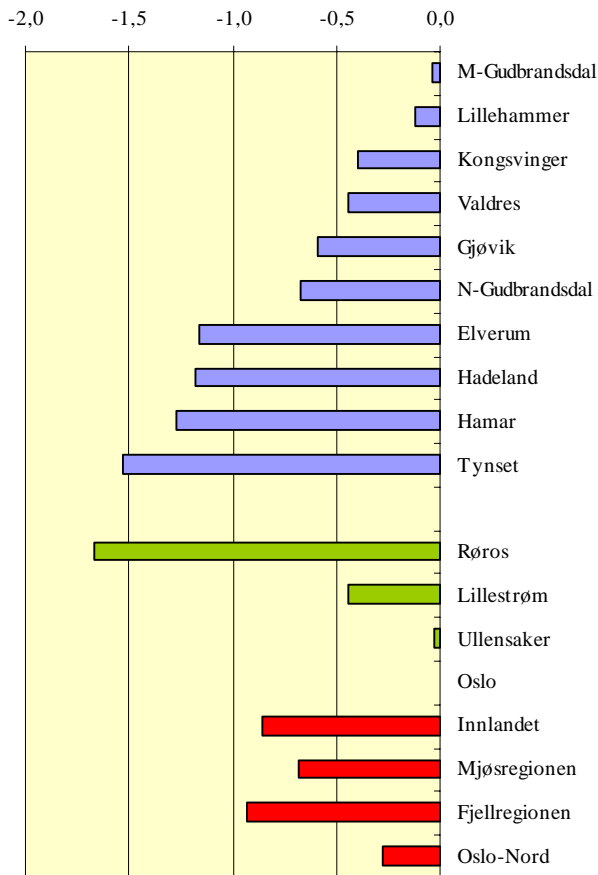
Om lag 30% av arealet i regionene i Innlandet er inngrepsfritt areal. Mesteparten av dette arealet ligger mindre enn 5 km fra tyngre teknisk inngrep. Bare 5 % av arealet er villmarkspreget. Det villmarkspregede arealet er i hovedsak knyttet til fjellområder i Fjellregionen. I Nord-Gudbrandsdalen er nesten 20 % av arealet villmarkspreget. Det har vært en reduksjon i inngrepsfritt areal over tid. Fra 1988 til 2003 har det inngrepsfrie arealet blitt redusert med 0,9% av totalt areal i Innlandet. Det har vært størst reduksjon både i km² og i % i Elverums- og Tynsetregionen

Vurdering av indikatoren

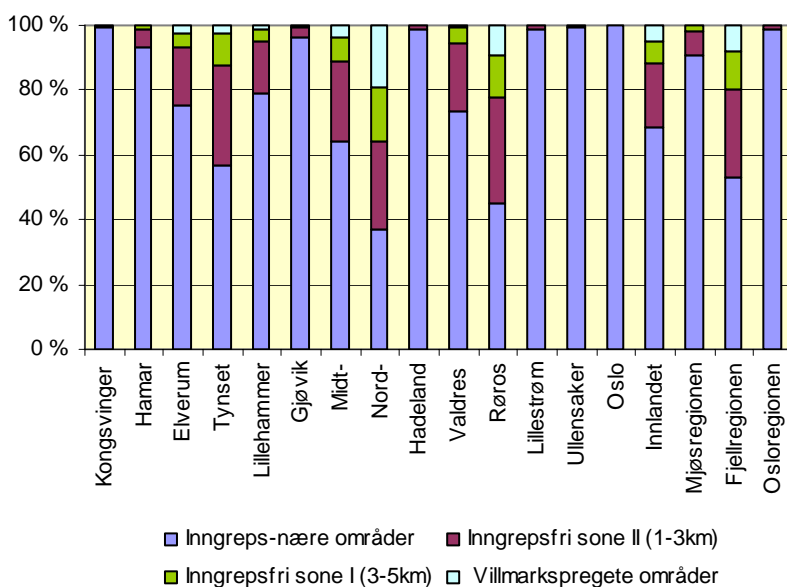
Denne indikatoren viser først og fremst utviklingen i sammenhengende naturområder som er av betydning for bevaring av biologisk mangfold. Sammenhengende naturområder uten

inngrep kan også ha betydning for friluftsliv og naturopplevelser. Vi kunne brukt andelen inngrepsfrie arealer som en indikator ut fra at dette er en positiv miljøfaktor. Vi har

imidlertid valgt å fokusere på tap av inngrepsfritt areal, siden utbygging er en trussel for disse arealene. Vi har ikke skilt mellom areal eller tap i de ulike sonene. Villmarkspreget areal er muligens det mest ”verdifulle”. Samtidig er dette arealet konsentrert til noen få områder i Innlandet.

Figur 3.7 Tap av inngrepsfritt areal i % av totalt areal 1988-2003. Kilde: Direktoratet for Naturforvaltning.

Figur 3.8 Arealfordeling inngrepsnært og inngrepsfritt areal 2003. Kilde: Direktoratet for naturforvaltning.

3.3.6 Oppsummering miljøindikatorer

Tabell 3.7 Oppsummering miljøindikatorer

Region	M1		M2		M3		M4		M5	
	Andel husholdningsavfall utsortert til gjenvinning	Rang-poeng	Syssel-, gangveier-/turstier mv. i tettsteder m/kom. Drifts-ansvar. km/10 000 innb. i tettsteder	Rang-poeng	Endring i utslipp av klimagasser % 1991-2003	Rang-poeng	Energiforbruk i GWh pr 1000 innbyggere 2003	Rang-poeng	Tap av inngrepsfrie områder i % av totalt areal 1988 - 2003	Rang-poeng
Kongsvinger inkl Våler	62	8	43	6	5,1	9	22	6	-0,4	8
Hamar	79	10	23	1	13,9	1	20	7	-1,3	2
Elverum ekskl Våler	61	7	28	4	6,0	8	28	1	-1,2	4
Tynset	27	1	47	7	6,1	7	25	3	-1,5	1
Lillehammer	57	4	23	2	2,3	10	17	9	-0,1	9
Gjøvik	59	5	37	5	9,1	5	18	8	-0,6	6
Midt-Gudbrandsdalen	59	6	26	3	9,6	3	25	4	0,0	10
Nord-Gudbrandsdalen	37	2	78	10	7,1	6	27	2	-0,7	5
Hadeland	64	9	55	8	9,2	4	17	10	-1,2	3
Valdres	47	3	59	9	10,7	2	25	5	-0,4	7
Røros	36		8		2,1		16		-1,7	
Lillestrøm	43		17		20,2		15		-0,4	
Ullensaker	58		38		71,6		38		0,0	
Oslo	45		23		25,3		11		0,0	
Innlandet	62		34		8,4		21		-0,9	
Mjøsregionen	68		28		9,9		19		-0,7	
Fjellregionen	41		44		7,0		22		-0,9	
Oslo-Nord	45		23		29,9		14		-0,3	

Tabell 3.8 Rangering av regionene.

Region	Rangpoeng
Kongsvinger inkl Våler	37
Lillehammer	34
Hadeland	34
Gjøvik	29
Midt-Gudbrandsdalen	26
Valdres	26
Nord-Gudbrandsdalen	25
Elverum ekskl Våler	24
Hamar	21
Tynset	19

I tabell 3.7 oppsummeres alle miljøindikatorerne og vi har også summert score pr indikator for alle indikatorerne. Som for indikatorerne for folkehelse er denne summeringen og rangeringen tvilsom faglig sett. Vi lar alle indikatorer få samme vekt. Det vil si at vi implisitt går ut fra at de er like viktige. Den rangeringen vi har foretatt bør heller ikke gis betydning ut over de indikatorerne og temaene som er representert.

I følge denne rangeringen kommer Kongsvinger, Lillehammer og Hadeland på topp. Kongsvinger kommer rimelig godt ut av alle indikatorerne. Lillehammer scorer bra på klimagasser og energiforbruk, mens Hadeland scorer bra på sortering av avfall, energiforbruk og sykkelstier og gangveier. Tynset og Hamar kommer dårligst ut i denne rangeringen. Begge kommunene har relativt stort tap av inngrepsfritt areal. Tynset sorterer i tillegg en liten andel av avfallet og har høyt energiforbruk pr innbygger. Hamarregionen har forholdsvis sterk økning i energiforbruket og lite sykkel- og gangstier.

4 Indikatorer for kultur

4.1 Temaets forankring nasjonalt og regionalt.

4.1.1 Kulturbegrepet

I Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014* omtales kultur slik: ”Kultur er eit ope omgrep med eit meningsinnhald som har vist seg å vera historisk skiftande. Innhaldet varierer med den samanhengen omgrepet vert brukt i, og kva som er føremålet med definisjonen.

I denne meldinga vert omgrepet kultur forstått på to nivå. I vid forstand dekkjer det verdier, normer, kunnskapar, symbol og ytringsformer som er felles for ei viss gruppe menneske eller eit bestemt samfunn. I smalare forstand vert omgrepet brukt om dei forskjellige aktivitetane innanfor kulturlivet og kulturpolitikken når desse vert forstått som ein avgrensa samfunnssektor.” (kap.2.4.1)

I meldinga drøftes også hvordan innholdet i begrepet kultur endres over tid:

”Som det er gjort nærare greie for i kap. 3, har globalisering og individualisering medverka til at ideala om likskap og nasjonal integrasjon i dag vert utfordra av nye former for ulikskap. Den framtidige kulturpolitikken må venda perspektivet bort frå konstruksjonar av ein einskapleg felleskultur og leggja til rette for ei utvikling av kulturen med utgangspunkt i det mangfaldet og den kompleksiteten som pregar dagens kultursituasjon. Dette krev forståing av kultur som opne prosessar, ikkje som isolerte system. Det må leggjast til grunn at kultur er noko som oppstår, veks fram og vert endra i møtet med andre kulturar. I dette perspektivet vert kulturelt mangfald eit vilkår for danning og utvikling av levande kulturar.”

Også i en senere melding, St.meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*, brukes kulturbegrepet i de to betydningene som er omtalt i avsnittene ovenfor.

4.1.2 Målsettinger for kultur i fylkesplanene for Hedmark og Oppland

Kulturområdet er i liten grad lovregulert, og virkemidlene i den offentlige kulturpolitikken er i stor grad økonomi og informasjon. Fylkeskommunenes engasjement på kulturområdet dreier seg dels om selvdefinerte oppgaver og funksjoner, og dels om medansvar for oppgaver som er forankret på statlig nivå. Dette gjelder blant annet driftstilskudd til region-/landsdels-institusjoner og knutepunktinstitusjoner, og forskjellige tilskuddsordninger. Fylkeskommunene har ansvar for fylkesbibliotekene og fylkesarkivene, og de har også et ansvar i fordelingen av spillemidler til idrettsanlegg og kulturbygg.

På enkelte områder er oppgavene desentraliserte, og tidligere øremerkede statlige tilskudd er lagt inn i de generelle overføringene fra staten til fylkeskommunene. Blant annet ble det statlige tilskuddet til formidling av billedkunst og kunsthåndverk innlemmet i inntektssystemet fra 2001. Fylkeskommunenes frie inntekter benyttes blant annet til stipender, driftstilskudd til festivaler og kulturaktiviteter av regional karakter.

Økonomisk sett utgjør kultursektoren en liten del av fylkeskommunens virksomhet. Det er likevel stor interesse for kultur i mange fylkeskommuner. For det første er det økende interesse, ikke minst i fylkeskommunene, for kultur i et instrumentelt perspektiv. Kulturen skal bidra både til næringsutvikling og til integrasjon og identitetsbygging i fylket. For det andre har fylkeskommunene relativt stor frihet på kulturområdet. Her kan det være stort rom for initiativ, kreativitet og nyskaping fra fylkeskommunenes side.

I dette prosjektet er ikke ambisjonen å måle resultater av fylkeskommunens virksomhet, men å finne indikatorer som gjenspeiler målsettinger i fylkeskommunene, slik de kommer til uttrykk i fylkesplanene. I det følgende vil derfor se på hvilke målsettinger Hedmark og Oppland fylkeskommuner har på kulturområdet.

Hedmark:

I *Fylkesplan for Hedmark 2005-2008* formuleres det overordnede målet for kulturområdet slik:

”Et rikt og mangfoldig kunst- og kulturliv som er en kraft til forankring, erkjennelse og utvikling både for enkeltmenneske og for samfunnet som helhet.”

Dette utdypes:

”Kunst og kultur som egenverdi – et Hedmark som kjennetegnes ved stor satsing på kunst og kultur både som egenverdi og som drivkraft for verdiskaping.”

”I en tid preget av sterke endringer, er det viktig å opprettholde mangfoldet i kulturlivet og stimulere til at lokalbefolkningens kultur og tradisjoner blir videreført. Egenverdien ligger i den gode opplevelsen ved enten å skape, delta, se på eller lytte. Kultur er tett knyttet til det identitetsskapende. Det sosiale samværet og det å forstå seg selv skaper forpliktelse i forhold til lokalsamfunnet. Det er viktig å sikre barns og unges muligheter for egenutvikling gjennom kunst- og kulturopplevelser.

Kunst og kultur er også grunnlag for næringsutvikling og etablering av arbeidsplasser, direkte innenfor kunst- og kulturfeltet, eller indirekte innenfor flere bransjer hvor det er nære forbindelser mellom kunst/kultur og næringsvirksomhet. Muligheter for kunst- og kulturopplevelser skal gjøre det attraktivt å bo, flytte til og etablere næringsvirksomhet i fylket.”

I fylkesplanen er det egne målformuleringer for idrett og for kulturelt mangfold. Om kulturelt mangfold sies det:

”Kulturelt mangfold - et mangfoldig kulturhedmark som fremmer trygghet, trivsel, toleranse, medvirkning og utfoldelsesmuligheter.

Kulturelt mangfold betyr blant annet å gi rom for kulturell og religiøs tilhørighet. Det skal legges til rette for at innvandrerbefolkningens mange ressurser tas i bruk. Dette må skje i gjensidig respekt og forståelse. Gjennom å øke andelen innbyggere med innvandrerbakgrunn, tilføres mange viktige impulser. Dette vil forsterke Hedmarks internasjonale orientering og kontaktnett, og hedmarkingenes kulturelle kapital. Vårt flerkulturelle arbeid skal fokusere på kompetanseoppbygging, kunnskapsformidling, kvalifisering/integrasjon, holdningsdannelse og samhandling.”

I planen er det også formulert en rekke ”veivalg” på kulturområdet:

- *Gjøre Hedmark til et attraktivt sted for kunstnere å bo og arbeide.*
- *Gjøre kunst og kultur tilgjengelig for publikum.*
- *Ta del i og stimulere til forskning om kultur som regional utviklingskraft.*
- *Bevisst satsing på kulturbasert næringsutvikling som en positiv faktor for regional utvikling i fylket.*
- *Stimulere til samhandling mellom organisasjonene for å sikre bedre ressursutnytting.*
- *Samarbeide med kommunene om å stimulere de frivillige organisasjonene.*
- *Utvikle en lokal identitet som gir trygghet, som er åpen og ikke virker fremmed og avstandsskapende på nye innflyttere.*
- *Integrere nye hedmarkinger gjennom holdningsskapende og kompetansehevende arbeid.*
- *Kompetanseutvikling i forhold til flerkulturelt arbeid.*
- *Koordinering av fellestiltak mellom de konsoliderte museumsenhetene.*
- *Utvidet samarbeid med arkiv og bibliotek for en enhetlig formidling av fylkets kulturelle og historiske egenart.*
- *Videreutvikle museene som viktige møteplasser for ulike kulturer og kulturytringer også i framtida.*

I planens avsnitt om næring (under kapitlet Politikk for Hedmark) er det formulert mål og veivalg for kulturnæringene:

”Det er et mål å bevisst satse på kulturnæringer som en positiv faktor for nærings- og stedsutviklingen i fylket

Kulturnæringene vokser raskere enn øvrige næringer i Hedmark, og har et betydelig vekst- og utviklingspotensial. Det er viktig å ta del i og støtte opp under realisering av denne verdiskapingen ved å bidra til utvikling av næringer som egne næringer, samt å øke samhandlingen mellom kulturnæringene, tradisjonelt næringsliv, kunnskapsmiljøene og virkemiddelapparatet.

Veivalg:

- *Utvikle kulturnæringene som egne næringer.*
- *Utvikle samhandlingen mellom tradisjonelt næringsliv, kulturnæringene, kunnskapsmiljøer og virkemiddelapparatet.*
- *Utvikle kulturnæringene som en del av arbeidet med stedsutvikling.”*

Oppland:

Også fylkesplanen for Oppland (Fylkesplan 2005-2008 Regionalt handlingsprogram 2005) har kultur som et viktig satsingsområde.

Fra Opplands fylkesplan:

”Kultur- og naturgrunnlaget er viktig for vår identitet, og gir grunnlag for næringsutvikling og livskvalitet i hele fylket. Barn, ungdom og voksne må sikres tilgang på kunst og kultur-opplevelser gjennom å være tilskuere og aktive deltakere. Nasjonalt og internasjonalt er opplevelser knyttet til lokal mat, natur- og kulturlandskap, samt lokal kunst og kultur viktig. Dette er viktig for framtidens bosetting, turisme og annen næringsutvikling. Vi må utnytte vårt rike natur- og kulturliv for å legge til rette for en positiv samfunnsutvikling i Oppland.

Mål:

Oppland utvikles som et livskraftig samfunn og profileres som Det grønne fylket med et godt og variert kunst- og kulturtilbud. Barn, ungdom og voksne må sikres tilgang på kunst og kulturopplevelser gjennom å være tilskuere og aktive deltakere.”

Satsingsområder for hele Oppland:

- *Kunst- og kulturformidling – formidle profesjonelle kulturuttrykk spesielt rettet mot barn og unge*
- *Kunstlivet i Oppland – bidra til et rikere kunstliv i Oppland ved å styrke kunstneres arbeidsvilkår og utviklingsmuligheter*
- *Kulturbasert næringsutvikling herunder å styrke og videreutvikle festivalene og Filmsatsing*
- *Bedre samordning av ressursene innenfor kulturformidling og utvikling av den kulturelle skolesekken*
- *Frivillig kulturliv ved tilskudd, prosjektengasjementer og nettverk*
- *Videreføre det nasjonale Prosjekt «Det sømløse bibliotek – region Oppland»*
- *Følge opp strategiene i Bibliotekplan for Oppland*
- *Støtte opp om konsolideringen av museene i Oppland og medvirke til faglig styrking av de nye museumsenhetene som etableres*
- *Tilrettelegging og skilting av kulturminner og kulturmiljøer*
- *Pilegrimsleden – gamle ferdselsveger, regional satsing på opprusting og videreutvikling forøkt verdi for allmennhet og næringsrettet satsing*
- *Fremme kunst og kulturliv som egenverdi, herunder kulturbasert næringsutvikling*
- *Biblioteksatsing som viktige lærings- og formidlingsarenaer*
- *Aktivt kulturvern gjennom næringsmessig bruk, profilering og kompetanseutvikling*
- *Stedsutvikling, byggeskikk og kulturlandskap som satsingsområder i arealforvaltningen*

I Regionalt handlingsprogram 2006 (Høringsutkast Fylkestinget 21.09.05) er det formulert mer konkrete veivalg for kultursatsingen i Oppland fylkeskommune:

”Politiske resultatmål 2006:

1. *Kunst- og kulturuttrykk på profesjonelt nivå til barnehagebarn og alle skoleelever i Oppland*
2. *Ungdom skaper og formidler egne kulturuttrykk*
3. *Et rikere kunstliv i Oppland gjennom økt produksjon og bedre kvalitet*
4. *Arbeide for at Oppland skal bli et ledende filmfylke i Norge*
5. *Kunstnerisk vekst og bedre utnyttelse av næringsmulighetene for utvalgte festivaler i Oppland.”*

I begge fylkeskommunene legges det vekt på kulturens betydning for identitet og for næringsutvikling. I Oppland vektlegges særlig kulturens betydning for reiselivsnæringen. Kulturelt mangfold og integrasjon av innvandrere er ikke tillagt like stor vekt i fylkesplanen for Oppland, som i Hedmarks plan.

Indikatorene skal ikke være resultatmål for fylkeskommunale tiltak, men vise hvordan regionene i Innlandet skårer på områder som er vektlagt i fylkeskommunens arbeid, slik dette kommer til uttrykk i fylkesplanene. Et viktig tilleggskrav er at indikatorene må baseres på data som er relativt lett tilgjengelig og som oppdateres jevnlig. Dette begrenser

utvalget av mulige indikatorer, og for mange av de mål som er formulert på kulturområdet finnes det ingen brukbare indikatorer. Det gjelder eksempelvis ”kulturelt mangfold”, ”utvikling av lokal identitet”, ”bidrag til rikere kunstliv”. Indikatorene må ta utgangspunkt i data som kan synes trivielle, sett i forhold til de overordnede mål som er formulert på kulturområdet.

4.2 Forslag til indikatorsett for kultur.

Kultur tolket som ” verdier, normer, kunnskaper, symbol, ...” (jf. Stortingsmelding nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*) er svært vanskelig å måle. Vi har derfor valgt indikatorer som i hovedsak basert på den aktivitetsorienterte bruken av begrepet kultur. Vi har i tillegg med tall for innvandreres andel av befolkningen i de ulike regioner. Med noe velvilje kan denne indikatoren tolkes som et uttrykk for kulturelt mangfold.

Valget av aktivitetsorienterte indikatorer har langt på veg blitt bestemt av tilgangen på data. Vi har valgt to indikatorer som skal illustrere omfanget av det vi kan kalle den profesjonelle eller kommersielle kulturaktiviteten i regionene. Dette måler vi ved antall arbeidsplasser i kulturnæringene og antall arbeidsplasser i kulturyrkene. Dette er ikke sammenfallende tall, fordi vi i det som av SSB er klassifisert som kulturnæringer finner mange ansatte som ikke kan sies å ha kulturyrker. Tilsvarende finner vi mange med kulturyrker i næringer som ikke er klassifisert som kulturnæringer.

Det publiseres ikke statistikk for antall arbeidsplasser i kulturnæringer og kulturyrker på kommunenivå. Her er en derfor avhengig av spesialkjøringer fra SSB. Dette er relativt rimelige kjøring, der kostnadene vil dreie som om noen få tusen kroner ved hver oppdatering.

Vi har også med to indikatorer som viser kommunens satsing på kultur. Den første er kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål, målt ved kroner per innbygger. Den andre, som sier noe om kulturtiltak rettet mot barn og unge, er kommunenes netto driftsutgifter til kultur- og musikk-skoler, målt i kroner per innbygger. Disse to indikatorene er basert på KOSTRA-tall.

Vi har ingen indikatorer som viser den frivillige, ikke-betalte innsatsen i kulturlivet. Her mangler vi gode data.

Tabell 4.1 Indikatorsettet

	Indikator	Datakilde	År
K1	Antall arbeidsplasser (=sysselsatte etter arbeidssted) i kulturnæringene i prosent av antall arbeidsplasser totalt	SSB, spesialkjøring	2004
K2	Antall sysselsatte (etter arbeidssted) i kulturyrker i prosent av samlet sysselsetting.	SSB, spesialkjøring	2004
K3	Kommunenes netto driftsutgifter til kultursektoren. Kroner per innbygger	KOSTRA	2004
K4	Kommunenes netto driftsutgifter til musikk- og kunstskoler. Kroner per innbygger	KOSTRA	2004
K5	Innvandrere i prosent av befolkningen Vestlig, ikke-vestlig	SSB	01.01.05

4.3 Presentasjon av indikatorene

4.3.1 Antall arbeidsplassere i kulturnæringene (K1)

Tabell 4.2 Arbeidsplasser i kulturnæringene i prosent av antall arbeidsplasser totalt. 2004.
Kilde: SSB. Spesialkjøring.

<i>Region</i>	<i>Prosent av arbeidsplassene</i>	<i>Rangpoeng</i>
Kongsvinger	2,5	4
Hamar	2,6	7
Elverum	3,0	8
Tynset	1,4	1
Lillehammer	3,6	10
Gjøvik	3,2	9
Midt-Gudbrandsdalen	1,8	2
Nord-Gudbrandsdalen	2,6	7
Hadeland	2,6	7
Valdres	2,4	3
Røros	4,6	
Lillestrøm	3,9	
Ullensaker	1,6	
Oslo	8,4	
Innlandet	2,8	
Mjøsregionen	3,0	
Fjellregionen	2,4	
Oslo-Nord	7,4	

Beskrivelse

I de siste årene har det vært stor interesse for kulturnæringene. I ØF-rapport 2004/10 (Haraldsen m.fl. 2004) pekes det på flere årsaker til dette:

1. KN har et betydelig verdiskapningspotensial både direkte gjennom egen produksjon og indirekte gjennom produksjon av innsatsfaktorer til annen næringsvirksomhet.
2. KN har en rekke av de egenskapene som andre vare- og tjenesteproduserende næringer i dag etterstreber, dvs. de betraktes som innovative og lærende næringer.
3. En dynamisk kultursektor (der KN spiller en viktig rolle) kan bidra til å øke et steds attraktivitet i forhold til både befolkning, næringsliv og tilreisende. For en ytterligere drøfting av dette henvises til ØF-rapport 2004/10.

Vår indikator tar utgangspunkt i det som i SSBs terminologi kalles "sysselsatte etter arbeidssted", dvs. antall arbeidsplasser i en region. Dette sier ikke noe om hvor de som jobber i regionen er bosatt. Som indikator bruker vi andelen (målt i prosent) av arbeidsplassene i regionene som finnes i det vi kan kalle "kulturnæringene". For en presisering av hvilke næringsgrupper som inngår i kulturnæringene, henvises til tabell V4.1 i vedlegg. Indikatoren er beregnet ut fra statistikk for 4. kvartal 2004. I tallene inngår bare sysselsatte i privat virksomhet. Det betyr at sysselsatte i offentlige museer, offentlige undervisningsinstitusjoner etc. ikke er inkludert.

Datagrunnlag

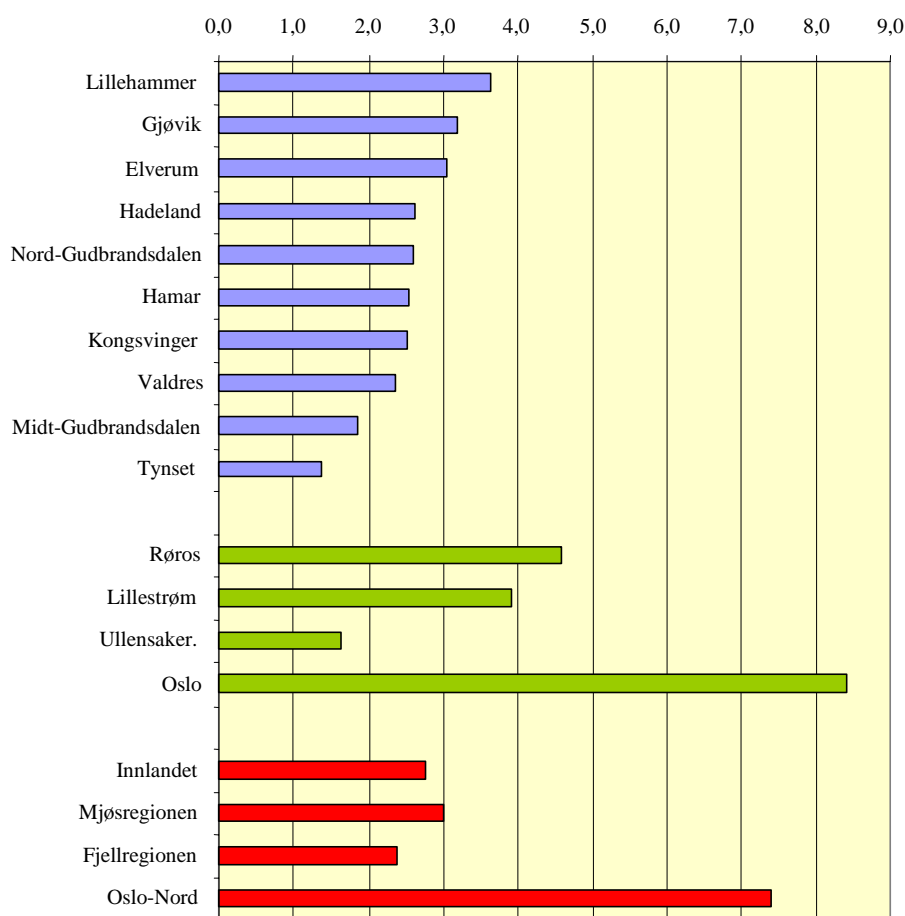
SSB utarbeider løpende sysselsettingsstatistikk, både etter arbeidssted og bosted. Den statistikken som publiseres har en for grov næringsinndeling for å kunne brukes ved en avgrensning av kulturnæringene. Oppdatering av indikatoren må baseres på spesialkjøringer fra SSB, med en finere næringsinndeling. En slik spesialkjøring fra SSB koster noen få tusen kroner.

Resultatene

Andelen sysselsatte (etter arbeidssted) i kulturnæringene varierer fra 3.6 prosent i Lillehammerregionen, ned til 1.4 prosent i Tynsetregionen. Hovedinntrykket er at sysselsettingen i kulturnæringene øker med økt sentralitet. Tallene for Oslo og Osloregionen bekrefter at kulturnæringene er sterkt overrepresentert i hovedstadsområdet.

Vurdering av indikatoren

Tallene er lett tilgjengelige fra SSB, og slik sett er dette en grei indikator. Indikatoren kan ikke uten videre knyttes til teorier om kulturens betydning for regional utvikling, eller til steders image (attraktivitet sett utenfra) eller bostedskvaliteter. Til det inngår for mange og for ulike næringer. Indikatoren gir likevel en god pekepinn på innslaget av privat, kommersiell, kulturvirksomhet i en region.

Figur 4.1 Arbeidsplasser i kulturnæringene i prosent av arbeidsplasser totalt, 2004. Kilde: SSB.

4.3.2 Antall arbeidsplassere i kulturyrkene (K2)

Tabell 4.3 Antall arbeidsplasser (sysselsatte etter arbeidssted) i kulturyrker.

<i>Region</i>	<i>Prosent av reg. yrke</i>	<i>Rangpoeng</i>
Kongsvinger	1,5	6
Hamar	1,9	8
Elverum	1,5	6
Tynset	1,3	3
Lillehammer	2,5	10
Gjøvik	1,6	7
Midt-Gudbrandsdalen	0,8	1
Nord-Gudbrandsdalen	1,3	3
Hadeland	2,3	9
Valdres	1,5	6
Røros	1,5	
Lillestrøm	1,4	
Ullensaker	1,0	
Oslo	6,9	
Innlandet	1,7	
Mjøsregionen	2,0	
Fjellregionen	1,3	
Oslo-Nord	5,8	

Beskrivelse

Også her er utgangspunktet antall ”sysselsatte etter arbeidssted”, dvs. antall arbeidsplasser i en region. Som indikator bruker vi andelen (målt i prosent) av arbeidsplassene i regionen som finnes i det vi kan kalle ”kulturyrkene”. For en presisering av hvilke yrker som inngår i ”kulturyrkene, henvises til tabell V4.2 i vedlegg. Indikatoren er beregnet ut fra statistikk for 4. kvartal 2004.

Datagrunnlag

SSBs yrkesstatistikk er beheftet med stor usikkerhet. SSB har yrke på ca. 65% av de sysselsatte i landet. SSB mangler yrkestall for kommunesektoren og helseforetakene. Dette medfører at det blir ganske mange hull i yrkestallene. Noen store yrker blir ikke med og andre blir veldig små. Privat sektor og statlig sektor, med unntak av helseforetakene, er godt dekket.

På kommunenivå er kvaliteten på yrkesstatistikken svært usikker. Vi presenterer indikatorer på regionnivå. Da er kvaliteten bedre, men fortsatt usikker.

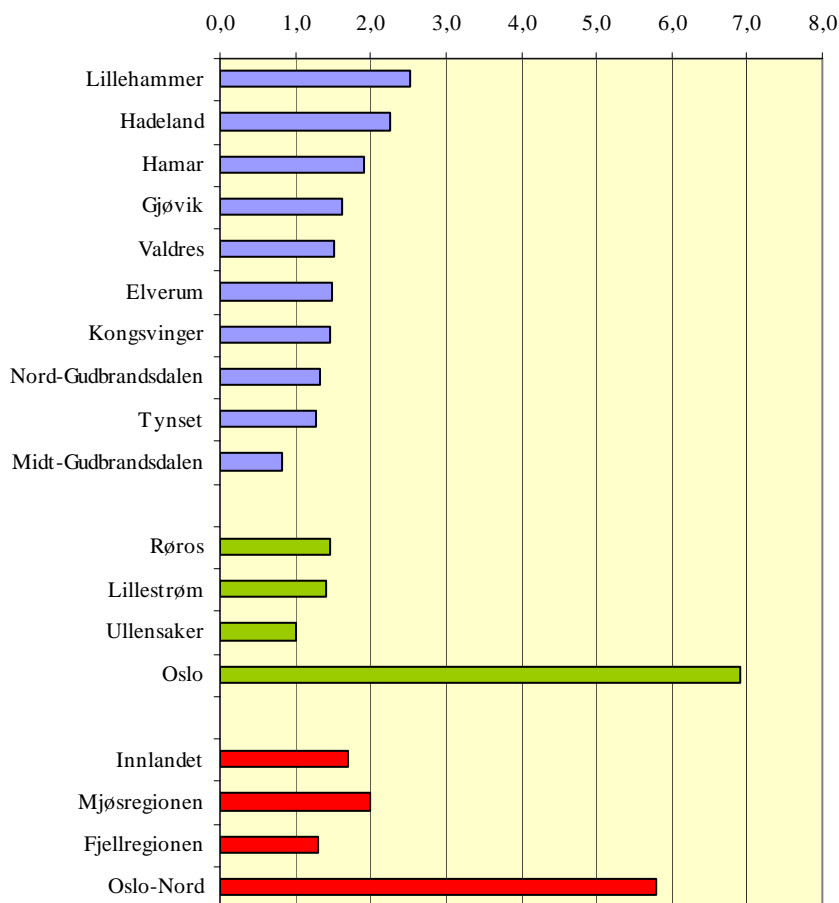
Resultatene

Andelen sysselsatte (etter arbeidssted) i kulturyrker er lavere enn andel sysselsatte i kulturnæringer, men det geografiske mønsteret er det samme. Andelen varierer fra 2.5 prosent i Lillehammerregionen, ned til 0.8 prosent i Midt-Gudbrandsdalen. Igjen er Oslo og Osloregionen i en klasse for seg, med 6-7 prosent av sin sysselsetting i kulturyrker.

Vurdering av indikatoren

Tallene er lett tilgjengelige fra SSB, og slik sett er dette en grei indikator. Men tallene er som vi har nevnt, usikre. Oppdatering av tallene forutsetter spesialkjøring fra SSB. Dette koster noen få tusen kroner.

Sett i forhold til teorier om steders image og bostedskvaliteter, og ikke minst i forhold til Floridas teorier om ”den kreative klassen”, er dette en bedre indikator enn indikator K1 som tok utgangspunkt i næringer.

Figur 4.2 Arbeidsplasser i kulturyrker. Prosent av samlet antall arbeidsplasser registrert på yrke. 2004.

4.3.3 Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål (K3)

Tabell 4.4 Netto driftsutgifter til kulturformål. Kroner per innbygger. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004. Kilde: Kostra.

<i>Region</i>	<i>Kroner per innbygger</i>	<i>Rangpoeng</i>
Kongsvinger	734	2
Hamar	933	4
Elverum	973	5
Tynset	1321	8
Lillehammer	1121	6
Gjøvik	931	3
Midt-Gudbrandsdalen	1325	9
Nord-Gudbrandsdalen	1528	10
Hadeland	703	1
Valdres	1225	7
Røros	1548	
Lillestrøm	823	
Ullensaker	871	
Oslo	931	
Innlandet	988	
Mjøsregionen	934	
Fjellregionen	1377	
Oslo-Nord	903	

Beskrivelse

Indikatoren viser kommunene netto driftsutgifter til kulturformål, regnet per innbygger. Tallene er hentet fra KOSTRA. Tallene varierer nokså mye fra år til år, og vi har derfor brukt gjennomsnittet for årene 2002, 2003 og 2004.

Datagrunnlag

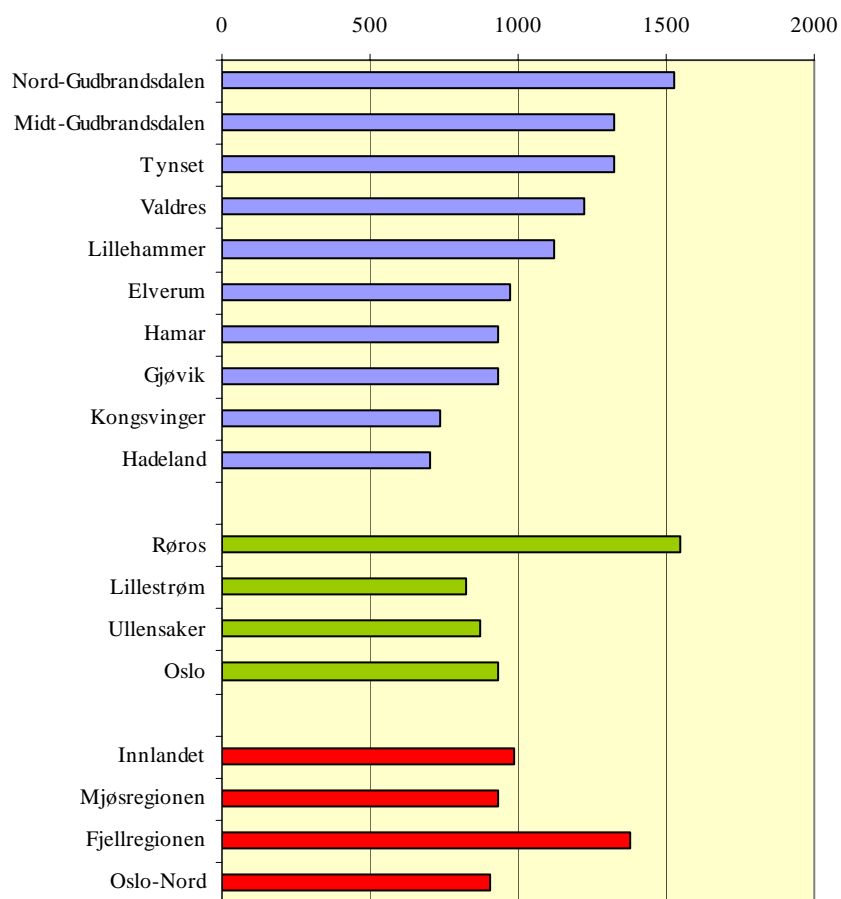
I KOSTRA publiseres tall for hvor mye kommunene har i netto driftsutgifter til ulike kulturformål. Tallene er lett tilgjengelige på SSBs nettsider. KOSTRA-tallene oppdateres årlig. Statistikken er basert på egenrapportering fra kommunene.

Resultatene

Kommunenes netto driftsutgifter til kulturformål varierer fra vel 1.500 kroner per innbygger i Nord-Gudbrandsdalen, ned til rundt 700 kroner per innbygger på Hadeland. Et hovedinntrykk er at mindre sentrale kommuner har høyere netto driftsutgifter til kulturformål, enn de sentrale kommunene.

Vurdering av indikatoren

Tallene er lett tilgjengelige fra SSB. Indikatoren har noen svakheter. Netto driftsutgifter er differansen mellom brutto driftsutgifter og inntekter, f.eks. brukerbetaling. Bak lave netto driftsutgifter kan det skjule seg et godt tilbud, men høy brukerbetaling. Alternativt kan de lave nettoutgiftene skyldes et dårlig tilbud. Lave utgifter kan også være tegn på en kostnadseffektiv produksjon. Vi mener likevel at indikatoren kan en gi et brukbart bilde av den kommunale kultursatsingen i de ulike regioner.

Figur 4.3 Netto driftsutgifter til kulturformål. Kroner per innbygger. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004. Kilde: Kostra/SSB

4.3.4 Kommunenes netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler (K4)

Tabell 4.5 Netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler. Kroner per innbygger. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004.

<i>Region</i>	<i>Kroner per innbygger</i>	<i>Rangpoeng</i>
Kongsvinger	108	2
Hamar	128	3
Elverum	172	6
Tynset	237	9
Lillehammer	187	8
Gjøvik	135	4
Midt-Gudbrandsdalen	169	5
Nord-Gudbrandsdalen	185	7
Hadeland	93	1
Valdres	239	10
Røros	74	
Lillestrøm	115	
Ullensaker	107	
Oslo	39	
Innlandet	149	
Mjøsregionen	169	
Fjellregionen	185	
Oslo-Nord	62	

Beskrivelse

Indikatoren viser kommunene netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler, regnet per innbygger. Tallene er hentet fra KOSTRA. Tallene varierer nokså mye fra år til år, og vi har derfor brukt gjennomsnittet for årene 2002, 2003 og 2004.

Datagrunnlag

I KOSTRA publiseres tall for hvor mye kommunene har i netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler. Tallene er lett tilgjengelige på SSBs nettsider. KOSTRA-tallene oppdateres årlig. Statistikken er basert på egenrapportering fra kommunene.

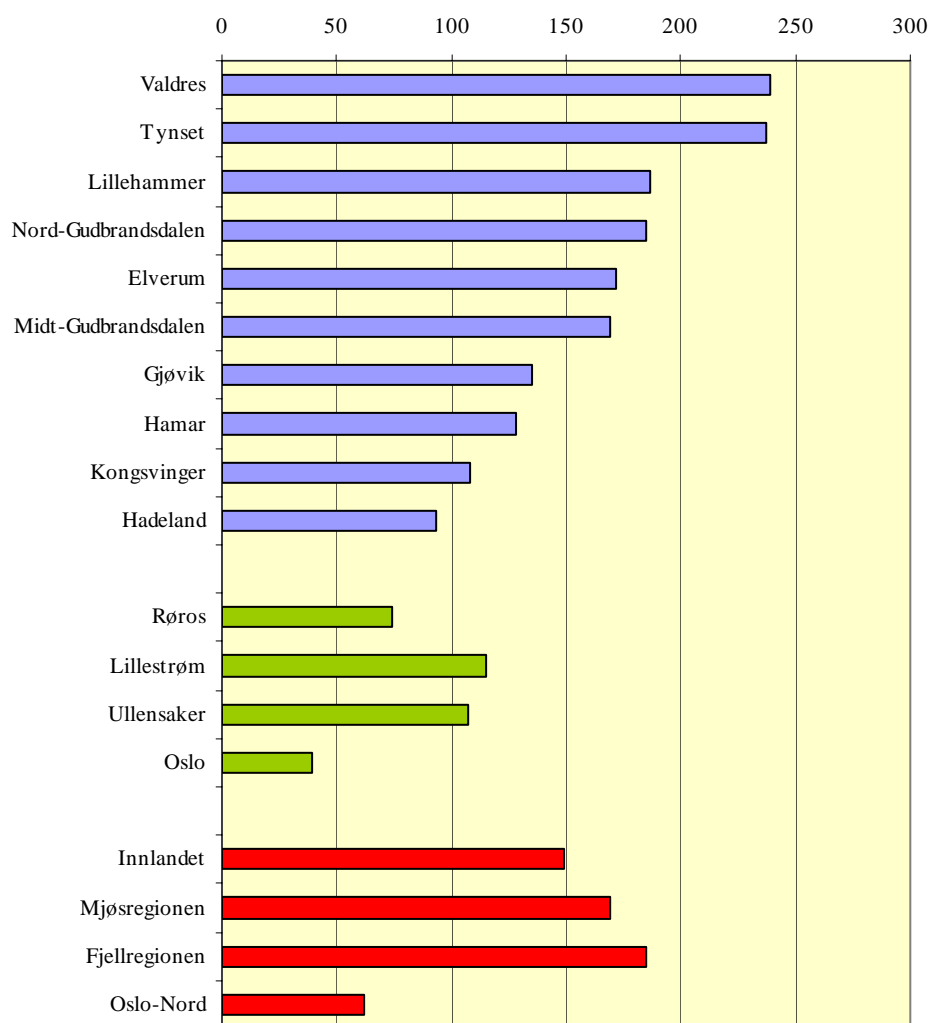
Resultatene

Kommunenes netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler varierer fra 239 kroner per innbygger i Valdres, ned til rundt 93 kroner per innbygger på Hadeland, når vi ser på gjennomsnitt for de tre årene 2002-2004. Et hovedinntrykk er at mindre sentrale kommuner har høyere netto driftsutgifter til kulturformål, enn de sentrale kommunene.

Vurdering av indikatoren

Tallene er lett tilgjengelige fra SSB, og slik sett er dette en grei indikator. Indikatoren har noen svakheter. Netto driftsutgifter er differansen mellom brutto driftsutgifter og inntekter, f.eks. brukerbetaling. Bak lave netto driftsutgifter kan det skjule seg et godt tilbud, men høy brukerbetaling. Alternativt kan de lave nettoutgiftene skyldes et dårlig tilbud. Lave utgifter kan også være tegn på en kostnadseffektiv produksjon. Vi mener

likevel at indikatoren kan en gi et brukbart bilde av den kommunale satsingen på kultur- og musikkskoler i de ulike regioner.

Figur 4.4 Netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler. Kroner per innbygger. Gjennomsnitt for årene 2002, 2003 og 2004. Kilde: Kostra/SSB.

4.3.5 Innvandring og innvandrere (K5)

Innvandrerbefolkningen i Norge består av personer med bakgrunn fra over 200 forskjellige land. De er kommet hit som flyktninger, som arbeidsinnvandrere eller gjennom familierelasjoner til andre innvandrere eller nordmenn.

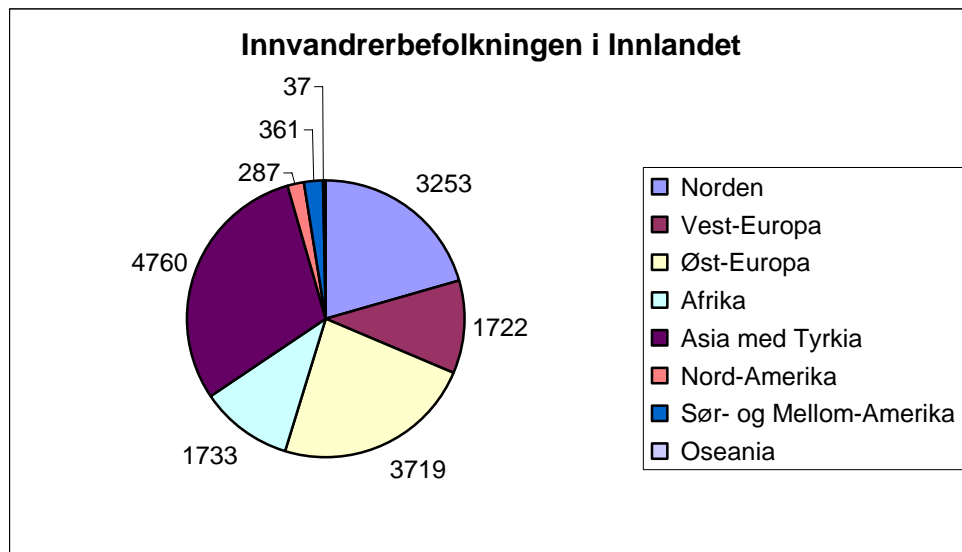
I dag består innvandrerbefolkningen av 365 000 personer. Denne gruppa utgjør 8 prosent av befolkningen, og det er over en tredobling siden 1980. 53 000 personer kommer fra andre nordiske land, 45 000 fra resten av Vest-Europa og Nord-Amerika, 61 000 fra Øst-Europa og 205 000 fra Tyrkia og land i Asia, Afrika og Sør-Amerika.

Av førstegenerasjons innvandrere er det flest fra Sverige, Danmark, Irak og Pakistan. 46 prosent av innvandrerbefolkningen har norsk statsborgerskap.

Antall innvandrere har økt de siste 50 årene. Etter annen verdenskrig kom flyktningene fra Øst-Europa, senere kom arbeidsinnvandrere både fra Europa og resten av verden. Etter at det ble stopp for arbeidsinnvandring i 1975, er antall flyktninger fra ikke-vestlige land økt. (Kilde: SSBs temaside om innvandring og innvandrere.

<http://www.ssb.no/emner/00/00/10/innvandring/>)

Innvandrerbefolkningen i Innlandet.

Figur 4.5 Innvandrerbefolkningen i Innlandet etter landbakgrunn. 1. januar 2005.

Av 15.872 innvandrere bosatt i Innlandet pr. 1. januar 2005 var 10.573 eller 66,6 prosent av ikke-vestlig bakgrunn, 5.299, eller 33,4 prosent, av vestlig bakgrunn. Innlandet har større andel innvandrere fra Norden enn gjennomsnittet i Norge (20,5 prosent i Innlandet, mot 14,6 % i Norge), større andel fra Øst-Europa (23,4 % i Innlandet, 16,8 % i Norge), lavere andel fra Asia med Tyrkia (30,0 % i Innlandet mot 40,2 % i Norge).

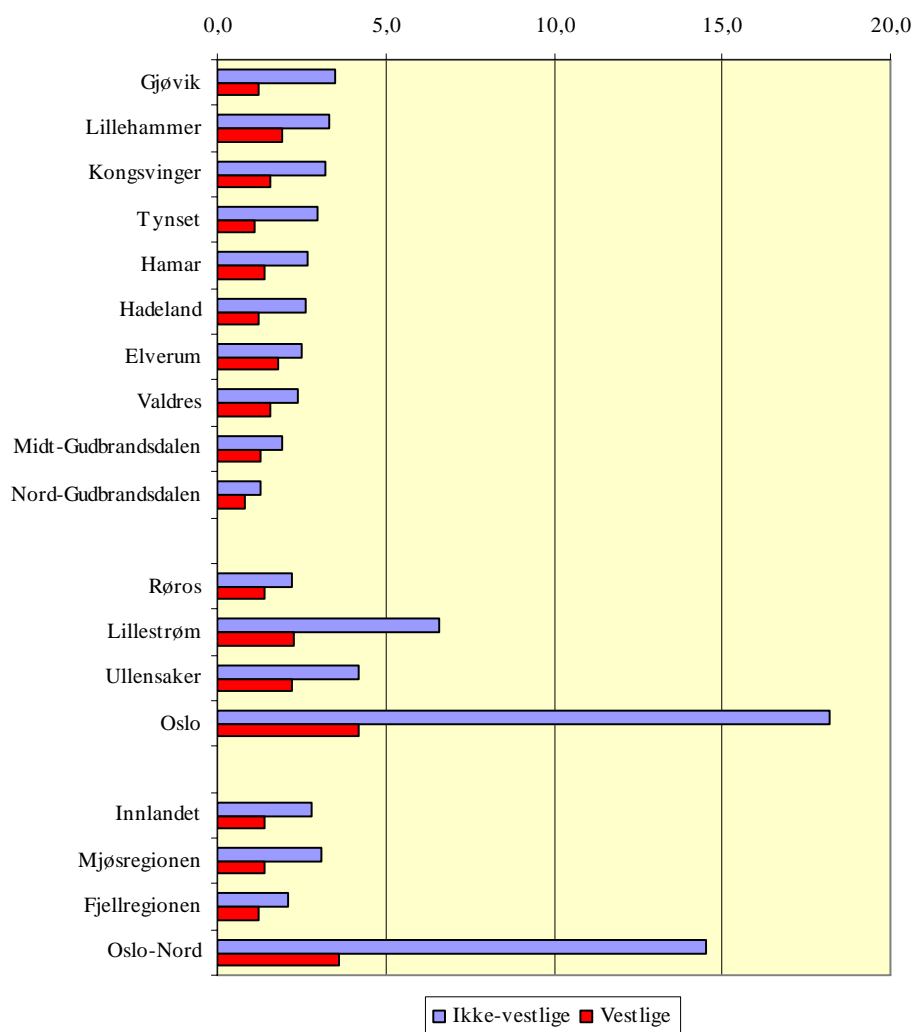
Tabell 4.6 Prosentvis fordeling av innvandrere etter landbakgrunn. Norge og Innlandet.

	<i>Norden</i>	<i>Vest-Europa</i>	<i>Øst-Europa</i>	<i>Afrika</i>	<i>Asia med Tyrkia</i>	<i>Nord-Amerika</i> ³	<i>Sør- og Mellom-Amerika</i>	<i>Oseania</i>
Norge	14,6	10,1	16,8	12,0	40,2	2,2	3,7	0,3
Innlandet	20,5	10,8	23,4	10,9	30,0	1,8	2,3	0,2

Tabell 4.7 Innvandrere i prosent av befolkningen. 1. januar 2005.

Kilde: SSB

<i>Region</i>	<i>Ikke-vestlige</i>	<i>Vestlige</i>
Kongsvinger	3,2	1,6
Hamar	2,7	1,4
Elverum	2,5	1,8
Tynset	3,0	1,1
Lillehammer	3,3	1,9
Gjøvik	3,5	1,2
Midt-Gudbrandsdalen	1,9	1,3
Nord-Gudbrandsdalen	1,3	0,8
Hadeland	2,6	1,2
Valdres	2,4	1,6
Røros	2,2	1,4
Lillestrøm	6,6	2,3
Ullensaker	4,2	2,2
Oslo	18,2	4,2
Innlandet	2,8	1,4
Mjøsregionen	3,1	1,4
Fjellregionen	2,1	1,2
Oslo-Nord	14,5	3,6

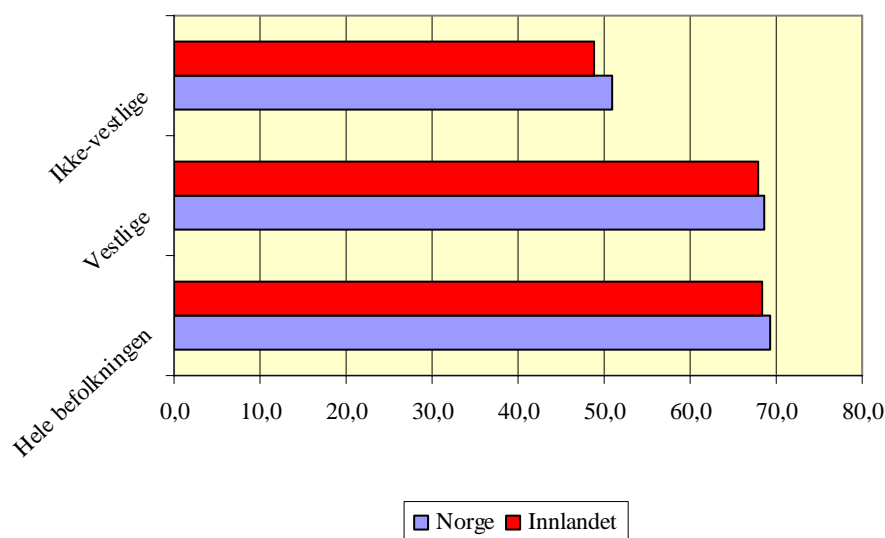

Figur 4.6 Innvandrere i prosent av befolkningen. 1. januar 2005.
Kilde: SSB

Innlandet har lavere andel innvandrere enn Norge samlet. Dette skyldes i all hovedsak at Oslo drar opp landsgjennomsnittet. I Oslo utgjør innvandrerne 22.4 prosent av befolkningen. 18.2 prosent av befolkningen i Oslo er innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn.¹ Innvandrernes andel av befolkningen varierer fra region i Innlandet, men det er ikke noe entydig mønster, f.eks i retning av at byregioner har større andel innvandrere enn de andre regionene. Tynsetregionen har større andel ikke-vestlige innvandrere enn Hamarregionen og Elverumsregionen. Gudbrandsdalen har lavest andel innvandrere.

¹ Oslo har 32.4 prosent av alle innvandrerne i Norge, og 36.2 prosent av de ikke-vestlige innvandrerne. Oslo har 9.7 prosent av den ikke-innvandrer befolkningen i landet.

Innvandrere – sysselsetting

Figur 4.7 Sysselsatte i prosent av personer 16-74 år, 4. kvartal 2004. Hele befolkningen, innvandrere med vestlig bakgrunn (Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania) og innvandrere med ikke-vestlig bakgrunn (Øst-Europa, Asia, Tyrkia, Afrika og Sør- og Mellom-Amerika). Første generasjons innvandrere.

Yrkesdeltakingen måles av SSB som sysselsatte i prosent av personer 16-74 år. Yrkesdeltakingen i Innlandet er litt lavere enn landsgjennomsnittet, men forskjellen er liten. Vestlige innvandrere har om lag samme yrkesdeltaking som gjennomsnittet for hele befolkningen. Ikke-vestlige innvandrere har lavere yrkesdeltakelse, 18-20 prosentpoeng under gjennomsnittet for hele befolkningen. Også for innvandrere, både vestlige og ikke-vestlige, er yrkesdeltakelsen i Innlandet på nesten samme nivå som landsgjennomsnittet.

Valgdeltakelse kommunestyre- og fylkestingsvalget 2003

Tabell 4.8 Valgdeltakelse ved kommunestyre- og fylkestingsvalget 2003. Kilde: SSB

	<i>I alt</i>	<i>Norske statsborgere med innvandrerbakgrunn¹</i>	<i>Utenlandske statsborgere med stemmerett²</i>
Innlandet	56.8	35 (K 34, M 37)	35 (K38, M 33)
Norge	59.3	41 (K 41, M 41)	34 (K 35, M 33)

¹ Personer med to utenlandsfødte foreldre.

² Utenlandske statsborgere har, dersom de oppfyller de generelle reglene for stemmerett for norske statsborgere, stemmerett ved lokalvalg dersom de har stått innført i folkeregisteret som bosatt de siste tre årene før valgdagen, eller er statsborger i et annet nordisk land og folkeregistrert som bosatt i Norge senest 31. mai.

Innvandrere har langt lavere valgdeltakelse enn gjennomsnittet for befolkningen som helhet. Ved valget i 2003 hadde norske statsborgere med innvandrerbakgrunn noe lavere valgdeltakelse i Innlandet enn i landet sett under ett. For utenlandske statsborgere med stemmerett var valgdeltakelsen i Innlandet som landsgjennomsnittet, Det var ikke store kjønnsforskjeller i valgdeltakelsen.

4.4 Oppsummering kultur.

Tabell 4.9 Kulturindikatorer – oppsummering

Region	K1 Arbeidsplasser i kulturnæringene		K2 Arbeidsplasser i kulturyrkene		K3 Netto driftsutgifter til kulturformål		K4 Netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler		K5 Innvandrere i % av befolkningen	
	%	Rang- poeng	%	Rang- poeng	Kroner per inn- bygger	Rang- poeng	Kroner per inn- bygger	Rang- poeng	Ikke- vestlige	Vestlige
Kongsvinger	2.5	4	1.5	6	734	2	108	2	3.2	1.6
Hamar	2.6	7	1.9	8	933	4	128	3	2.7	1.4
Elverum	3.0	8	1.5	6	973	5	172	6	2.5	1.8
Tynset	1.4	1	1.3	3	1321	8	237	9	3.0	1.1
Lillehammer	3.6	10	2.5	10	1121	6	187	8	3.3	1.9
Gjøvik	3.2	9	1.6	7	931	3	135	4	3.5	1.2
Midt-Gudbrandsdalen	1.8	2	0.8	1	1325	9	169	5	1.9	1.3
Nord-Gudbrandsdalen	2.6	7	1.3	3	1528	10	185	7	1.3	0.8
Hadeland	2.6	7	2.3	9	703	1	93	1	2.6	1.2
Valdres	2.4	3	1.5	6	1225	7	239	10	2.4	1.6
Røros	4.6		1.5		1548		74		2.2	1.4
Lillestrøm	3.9		1.4		823		115		6.6	2.3
Ullensaker	1.6		1.0		871		107		4.2	2.2
Oslo	8.4		6.9		931		39		18.2	4.2
Innlandet	2.8		1.7		988		149		2.8	1.4
Mjøsregionen	3.0		2.0		934		169		3.1	1.4
Fjellregionen	2.4		1.3		1377		185		2.1	1.2
Osloregionen	7.4		5.8		903		62		14.5	3.6

Tabell 4.9 gir en samlet oversikt over de fem indikatorene for kulturområdet. For indikatorene K1-K4 har vi også tatt med rangpoeng for de 10 regionene i Innlandet. I tabell 4.10 er de 10 regionene rangert etter summen av rangpoeng på indikatorene K1-K4.

Tabell 4.10 Rangering av regionene etter indikatorene K1-K4.

	<i>Sum Rangpoeng</i>	<i>Rangpoeng samlet</i>
Lillehammer	34	10
Nord-Gudbrandsdalen	27	9
Valdres	26	8
Elverum	25	7
Gjøvik	23	6
Hamar	22	5
Tynset	21	4
Hadeland	18	3
Midt-Gudbrandsdalen	17	2
Kongsvinger	14	1

Fra tabell 4.9 ser vi at regioner som skårer høyt på indikatorene K1 (arbeidsplasser i kulturnæringen) og K2 (arbeidsplasser i kulturyrkene) ofte skårer lavt på K3 (netto driftsutgifter til kulturformål) og K4 (netto driftsutgifter til kultur- og musikkskoler). Hovedinntrykket er at sentrale regioner skårer høyt på K1 og K2, men relativt lavt på K3 og K4. Mindre sentrale regioner skårer lavt på K1 og K2, men rangerer ofte høyt på K3 og K4.

Unntaket er Lillehammer-regionen, som skårer høyt på alle indikatorer og er i en egen klasse når en summerer rangpoeng for K1-K4. Nord-Gudbrandsdalen skårer høyt på alle indikatorer, med unntak av K2 (arbeidsplasser i kulturyrker). Også Valdres ligger relativt høyt på tre av fire indikatorer. Unntaket er K1 (arbeidsplasser i kulturnæringene), der Valdres skårer lavt.

I den andre enden av skalaen finner vi Kongsvinger-regionen og Midt-Gudbrandsdalen, som skårer relativt lavt på tre av fire indikatorer. Hadeland, som kommer på tredje siste plass når en summerer rangpoeng, skårer høyt på K1 og K2, men ligger på siste plass for K3 og K4.

Referanser

Haraldsen, Tone, Flygind S.K., Overvåg, K. og Powe, D (2004): *Kartlegging av kulturnæringene i Norge – økonomisk betydning, vekst- og utviklingspotensial*. ØF-rapport 2004/10.

Hedmark Fylkeskommune (2005): *Fylkesplan for Hedmark 2005 - 2008*.

Nasjonalt folkehelseinstitutt: Nettbasert informasjon og resultater fra ungdomshelseundersøkelsene i Oppland og Hedmark (OPPHED) 2001-2002 og Oslo (UNGHUBRO), samt helseundersøkelsene for voksne i Oppland og Hedmark 2000-2001. www.fhi.no

NOU 2005:5: *Enkle signaler i en kompleks verden. Forslag til et nasjonalt indikatorsett for bærekraftig utvikling*.

Oppland fylkeskommune (2005): *Mulighetenes Oppland. Fylkesplan 2005-2008. Regionalt handlingsprogram 2005*.

Public Health Indicators for Europe: Context, selection, definition. Final report by the ECHI Prosjekt. Phase II. June 20, 2005. www.healthindicators.org

Selstad, Tor m.fl. (2004): *Regionenes Tilstand. 50 indikatorer for vekstkraftige regioner*. ØF-rapport nr 07/2004.

St.melding nr. 16 (2002-2003): *Resept for et sunnere Norge. Folkehelsepolitikken*. Helsedepartementet.

St.melding nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*

St.meld. nr. 22 (2004-2005) *Kultur og næring*

Aall Carlo, K. Breisnes, J. Hille og K.G. Høyen (2002): *Bærekraftige kommuner I praksis. Omtale av et styringssystem for integrering og konkretisering av bærekraftig praksis i kommunen*. VF-rapport 17/02.

Vedlegg

Tabell V4.1 *Næringer, med NACE-koder, som inngår i kulturnæringene.²*

<i>NACE-kode</i>	<i>Næringsgruppe</i>
74400	Annonse og reklame
74201	Arkitektvirksomhet
92510	Biblioteker og arkiver
92521	Museer
92522	Historiske steder og bygninger
92530	Botaniske og zoologiske hager
22110	Forlegging av bøker
22120	Forlegging av aviser
22130	Forlegging av blader og tidsskrifter
22150	Forlagsvirksomhet ellers
22210	Trykking av aviser
22220	Trykking av bøker, blader, med mer.
22230	Bokbinding
22240	Ferdiggjøring før trykking
22250	Annen grafisk produksjon
51471	Engroshandel med bøker, aviser,
52471	Butikkhandel med bøker og papir
52615	Postordrehandel med bøker, papir, avsier,
74852	Oversettingsvirksomhet
92400	Nyhetsbyråer
74872	Designvirksomhet
74873	Interiørarkitekter
22320	Reproduksjon av videoopptak
74810	Fotografvirksomhet
92110	Film- og videoproduksjon
92120	Distribusjon av film og video
92130	Filmframvisning
22140	Forlegging av lydopptak
22310	Reproduksjon av lydopptak
24650	Produksjon av uinnspilte media
51434	Engroshandel med CD, DVD,
52452	Butikkhandel med CD, DVD, ..
52453	Butikkhandel med musikkinstr. og noter
52614	Postordrehandel med Radio, TV, musikkinstr.
74876	Impressariovirksomhet
32300	Prod. av radio- og TV-apparater
51433	Engroshanfdel med radio og TV
52451	Butikkhandel med radio og TV, med mer
92200	Radio og fjernsyn
36220	Produksjon av smykker av metall og stein
36300	Produksjon av musikkinstrumenter
36610	Produksjon av bijouterivarer
52482	Butikkhandel med gull- og sølvvarer
92310	Kunstnerisk virksomhet
92320	Drift av etabliss. tilkn. kunstnerisk virksomhet
92340	Underholdningsvirksomhet ellers

² Her følger vi den avgrensning av kulturnæringene som er gjort i ØF-rapport nr 10/2004 Kartlegging av kulturnæringene i Norge. (Haraldsen m.fl. 2004)

Tabell V4.2 Yrker som inngår i vår definisjon av kulturyrker. SSBs yrkeskode og yrke.
Basert på SSB Standard for yrkesklassifisering (1998)

<i>Yrkeskode</i>	<i>Yrke</i>
2141	Sivilarkitekter, by- og trafikkplanleggere
2531	Arkivarer og konservatorer
2551	Forfattere og andre skribenter
2552	Skulptører, kunstmalere og andre billedkunstnere
2553	Dirigenter, komponister, musikere og sangere
2554	Koreografer og dansere
2555	Skuespillere og regissører
3131	Filmfotografer og innspillingsteknikere
3471	Dekoratører, designere og reklametegnere
3472	Sangere og musikere i underholdningsbransjen
3473	Klovner, tryllekunstnere, akrobater o.l.
3474	Inspisienter mfl.
3491	Informasjonsmedarbeidere og journalister
3492	Programsekretærer og programmedarbeidere
3493	Bibliotekarer
7312	Musikkinstrumentmakere og – stemmere
7313	Gull- og sølvsmeder, gravører o.l.
7321	Keramikere og pottemakere
7322	Glasshåndverkere
7331	Kunsthåndverkere i tre o.l.
7332	Kunsthåndverkere i tekstil, lær o.l.
7341	Grafikere (fôrtrykk) o.l.
7342	Fotografer
7431	Vevere, strikkere o.l. (innen husflidsproduksjon)

Indikatorer for folkehelse, kultur og miljø i Innlandet

Hensikten med prosjektet har vært å vurdere mulighetene for å utvikle et sett med indikatorer for temaområdene folkehelse, miljø og kultur for Innlandet.

I dette notatet beskrives det arbeidet vi har gjort med å komme fram til indikatorer for disse tre områdene.

Prosjektet er en del av et større prosjekt for Oppland og Hedmark fylkeskommuner som går ut på å lage et sett med samfunnsretta indikatorer som kan inngå som et fakta- og analysegrunnlag i fylkesplanarbeidet (se ØF-rapport 21/2005 "Innlandet målt med indikatorer").

ØF-notat 07/2005

ISSN 0808-4653